СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

Факултет по славянски филологии

Катедра по общо, индоевропейско и балканско езикознание

Национални митове и символи в албанската поезия. Тематология и имагология

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователната и научна степен ‚доктор“

Докторант: Косоваре Красничи
Научен ръководител: доц. д-р Русана Христова Бейлери
Професионално направление: 2.1. Филологии
Научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Албанска литература)

СОФИЯ, 2025

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ на 25.11.2024 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 19.03.2025 г. от 14.00 часа в зала 134 – Ректорат, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, съгласно Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и академични длъжности при Софийския Университет, пред Научно жури, назначено със заповед на Ректора № 38-702/18.12.2024 състав:

Председател:

Доц. д-р Екатерина Николова Търпоманова (СУ „Св. Климент Охридски“)

Членове:

Доц. д-р Фотини Янис Христакуди-Константиниду (СУ „Св. Климент Охридски“) - рецензент

Проф. д-р Насер Паязити (Прищински университет) - рецензент

Проф. д-р Пенка Стилиянова Данова (Институт за история, БАН)

Доц. д-р Марияна Николова Стамова (ИБТЦ, БАН)

СЪДЪРЖАНИЕ **стр.**

ПЪРВА ГЛАВА
МЕТОДИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА И УВОД **5**
1.1. Теоретичен подход към обекта на изследване
1.2. Обосновка на избора на темата на дисертацията
1.3. Методология на изследването – цели и задачи
1.4. Преглед на основните понятия и концепции
1.5. Кратък обзор на албанската литература
1.6. Литературата в периода на цензурата ва Албания и Косово като нейното друго аз

ВТОРА ГЛАВА **9**
ТЕМАТОЛОГИЯ
2.1. Тематологията като дисциплина
2.2. Основни теми в албанската литература
2.3. Албанските изследователи и тематологията

ТРЕТА ГЛАВА **10**
ИМАГОЛОГИЯ
3.1. Имагологията като модерна литературна дисциплина
3.2. Кратък увод в литературната имагология
3.2.1 Имагологията като дисциплина: същност, произход и развитие
3.3. Дефиниции на отделни учени. Значение на имагологията
3.4. Балканската литература и албанската литература
3.5. Албанската литература – идентичността като унификатор
3.6. Имагологията и албанската литература
3.7. Кратък обзор на образа на албанските земи през очите на чуждестранни пътешественици
3.8. Имагологично изследване на арбърешката литература
3.9. Образът на жената, видян от албански автори извън страната

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА **23**
ОБЩ ИМАГОЛОГИЧЕН ОБЗОР НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯ И ЛИТЕРАТУРЕН ПОДХОД МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА И АЛБАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА
4.1. Принос на Бойка Соколова в албанологията
4.2. Албанската литература в изследванията на Русана Бейлери .
4.2.1. Двата народа в областта на литературата
4.3. Имагологията и поетическото изкуство на Тома Кацори
4.3.1. Отвъд границите
4.3.2 Отношение към другия
4.3.3 Дълбоко проникновено проучване за живота и делото на Тома Кацори
4.4. Имагология и превод
4.5. Косово и поезия на истината на Блага Димитрова

ПЕТА ГЛАВА **30**
ЕМИГРАЦИЯ
5.1. Косово в поезията на албанско-турския поет Мехмет Акиф Ерсой
5.1.1. Литературният образ на Косово
5.2. Албанските поети и емигрантството
5.3. „Енциклопедия на емиграцията“
5.4. Вътрешноалбанската миграция на поетите
5.5. Етнотипове в поезията на Арши Пипа

ШЕСТА ГЛАВА **37**
МИТОВЕ
6.1. Общ преглед на албанските митове – дефиниции и мнения
6.2. Митът за Косово и митизацията на Косово
6.3. Косово – история и мит
6.4. Косово – страна на мита и поезията
6.5. Косово като източник на един мит

СЕДМА ГЛАВА **45**
СИМВОЛИ
7.1. Националните символи в литературата
7.2. Символите в арбърешката поезия
7.3. Универсални символи в балкански контекст
7.4. Жената като символен персонаж

ИЗВОДИ **46**
НАУЧЕН ПРИНОС НА ДИСЕРТАЦИЯТА **48**
БИБЛИОГРАФИЯ **50**
НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ НА КОСОВАРЕ КРАСНИЧИ **53**

ТЕХНИЧЕСКО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е на албански език и пълният му текст се състои от 246 стандартни страници, 440 000 знака, като по екологични съображения печатната версия е събрана с по-малък шрифт. Библиографията включва 160 единици. Настоящият подробен автореферат на български език е от 75 страници въз основа на изискването на Закона за научните степени и академичните длъжности в България и Правилника за прилагането му в СУ „Св. Климент Охридски“.

ПЪРВА ГЛАВА
УВОД

МЕТОДИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1.1. Теоретичен подход към обекта на изследване

Когато възникна възможността за аспирантура, първоначалното ми желание беше темата на дисертацията да е свързана с Косово и по-точно с родината. Разбира се това беше моят вътрешен импулс, основан на знанията и възпитанието ми. Осъзнах обаче, че подобна тема би отразила едно вече установено и достигнато състояние в албанската литература и в моето развитие, като не би привнесла научна новост.

Имагологията, от друга страна, е отсъстваща досега дисциплина в националните ни изследвания, затова предложението на Катедрата за настоящето заглавие, много ме удовлетвори. Окуражи ме особено и фактът, че от проведените проучвания констатирах, че няма албански монографични изследвания, които да обхващат от подобен ъгъл поетичното творчество на автори, които живеят извън родината. Албанската литературна критика като цяло не е запозната с понятието „имагология“ като част от сравнителното литературознание и то е споменавано на университетско или по-високо ниво чак през последните години.

Искам да благодаря на Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание, която ръководи специалност „Балканистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“ и на научния си ръководител, която направлява изследването.

Дисертацията е разделена на седем основни глави, сред които специално са обособени имагология, мит, символи и тематология. Специално внимание е обърнато на българо-албанските литературни контакти. В дисертацията литературните творби не са разделени по периоди. Изследването включва автори от различни периоди и от всички албаноезични територии като Албания, Косово, Северна Македония и диаспората.

1.2. Обосновка на темата и важността на дисертацията

Обект на научното изследване са националните митове и символи в албанската поезия. Включени са албански поети от Косово и извън Косово.

Митовете и символите имат важно значение в утвърждаването на културната идентичност на един народ, тъй като са свързани с исторически събития, легендарни образи и случки, които олицетворяват ценностите и стремленията на този народ. Националните митове често се използват от държавите, за да засилят националното единство и да подкрепят конкретни политики. Националните символи като знаме, химн и паметници укрепват патриотичните чувства.

От тази позиция се разглеждат темите, свързани с културната идентичност и културното наследство, а също с отражението върху вътрешните и външни перцепции на народа. Съвременните разбирания за литературната наука позволяват да се интегрират и външните възгледи на други народи и техните автори върху митовете и символите на съседите или на по-далечни народи, като така се стига и до стереотипите, създавани около даден народ.

Тезата, която защитавам в дисертацията, е, че националните символи и митове демонстрират културното равнище на един народ и това доколко той е готов да строи и защитава идентичността си. Нещо повече, имам смелостта да отправя предизвикателство към традиционното възприемане на историята и митовете чрез критически анализ на ролята и влиянието им върху националното самосъзнание. Имагологичният подход е точно такова предизвикателство, защото в албанската литература той не се познава и прилага терминологично, а дори сравнителното литературознание е доста късна дисциплина от последните години.

Според френския учен Мариус Франсоа Гуяр (Marius-François Guyard) специалистите по една национална литература знаят отлично, че има нужда и от съпоставителен поглед към нея.

1.3. Цели и задачи. Методология на изследването.

Настоящият дисертационен труд има за цел да разгледа по какъв начин националните митове и символи се проявяват в поетичните литературни творби, как това се вижда „себеимагологично“ и какви теми влияят най-силно върху общественото съзнание.

Основните методи на изследването включват:

Теоретичен преглед

Първият етап от работата ми включваше пълен преглед на съществуващата литература по отношение на понятията имагология, мит и символ в световната критика и в албанската литература и култура. Теоретически възгледи, които смятам за съществени за моя труд открих при Мирча Елиаде, Мариус-Франсоа Гуиар (Marius-Francois Guyard) и Жан-Мари Каре (Jean-Marie Carre), а също в трудовете на албанските учени Реджеп Кьося (Rexhep Qosja), Агим Винца (Agim Vinca), Осман Гаши (Osman Gashi), Али Алиу (Ali Aliu), Шабан Синани (Shaban Sinani).

Тематичен анализ

Чрез литературния анализ се проследяват мотиви като любов към отечеството, емигрантство, митични личности и събития с голямо въздействие върху поетичните творби.

Сравнително литературознание

Съпоставката на националната литература с други литератури и култури се използва, за да установим по какъв начин националните митове и символи се разглеждат в литературата на други народи, в конкретния случай – на балканските страни. Албанската литература все още остава недостатъчно представена в балкански контекст, въпреки че през последните две десетилетие преводите на чужди езици са във фаза на подем. Съпоставката търси близостта и идентифицира някои културни различия. Дисертацията се основава най-широко върху определението на Румяна Л. Станчева, че сравнителното литературознание „сравнява, пресича граници и създава модели“ (Станчева 2010 : 9). Основната проблематика в албанската литература произтича именно от израза, че сравнителното литературознание „пресича граници“, защото самата албанска литература се създава в няколко държави, разделени с държавни граници. Върху този аспект е поставен теоретичният и практичен акцент на съществена част от изследването.

Имагологичен подход

Имагологията като дисциплина опосредства разгръщането на вътрешните и външните национални представи, така че да се достигне до въздействието на колективното съзнание. Основна задача на труда е да представи на първо място имагологията като съпоставителен подход и на второ място да я приложа върху творчеството на поети, творили в родината и извън нея чрез избрани творби.

Много важно е да избера изследователи, чието мнение по имагологичната дисциплина резонира най-точно с тематиката на дисертацията, а също е най-добре приложимо в албанската литература. Теоретичните постановки са изключително важни, доколкото допълват възгледите на албанските литературоведи с още един инструмент, какъвто е имагологията.

Методиката на научната работа комбинира литературна теория, критика, научно-исторически и съпоставителни подходи, за да изведе значението на националните митове и символи в литературата. Дългата и достойна история на албанския народ, на неговия език и литература, се отразява в дълбокото присъствие и роля на символите и митовете в културата и литературата. Това може да се разглежда и като част от националната културна идентичност, проявена специфично чрез изкуството на писането.

1.4. Преглед на основни понятия и концепции

1.5. Кратък обзор на албанската литература

Историята на албанската литература е сравнително кратка в сравнение с европейските литератури. Времевият диапазон датира от първата досега открита книга на албански език от 1555 г. „Требник“ (Meshari) на автора Гьон Бузуку (Gjon Buzuku).

Периодизацията на албанската литература е важна за разбиране на съвременния поглед върху историята и смятам, че е важна за постановката на темата пред българските читатели. Основен чуждестранен изследовател на албанската литература остава Робърт Елси (1950-2017), който пише на английски език и представя обективно и задълбочено пътя и перипетиите на албанския език. Според него албанската литература е европейска литература в сегашния си облик, но има свой самостоятелен и необичаен път, в известен смисъл по-различен от останалите национални държави. Според него „За албанската писмена култура е писано малко, особено в международен план и темата за албанската литература остава като цяло неразработена“ (Elsie 2006: 7). Именно неговата монография „Албанската литература – кратка история“ (*Albanian Literature – a Short History*) според мен е най-познавателното научно четиво за чужденци върху албанската литература. В книгата се засягат много чувствителни въпроси, касаещи езика и литературата. В българската наука трябва да споменем публикациите на Русана Бейлери.

На първо място в монографията си Робърт Елси поставя проблема с корените на албанската писменост, който остава неизяснен и подхранва горещото желание на албанците да открият своя произход. Според Елси „За съжаление няма нито един оригинален документ от първото хилядолетие след н.е., който да ни помогне да открием следите на албанците по-далеч в историята“. (Elsie 2006: 9)

Като албанолог Робърт Елси проявява интерес към всички литературни периоди и във всички албанезични територии, включително съвременната литература в Косово, Северна Македония и албанската диаспора по света.

1.6. Литературата в периода на цензурата в Албания и Косово като нейното друго аз.

Диктатурата в периода 1944–1991 г. е второто голямо нещастие, стоварило се върху албанския народ след Втората световна война. В Албания през XX в. хората на перото са изправени пред ужасяващата перспектива на последиците от всичко, което може да се роди под него. Десетилетия наред липсва свобода на словото и се създава идеологизирана литература или по думите на поета Висар Жити „осъдена литература“, която обаче не е поддържана от всички.

В периода на т.нар. социалистически реализъм албанската литература е силно повлияна от комунистическия режим на Енвер Ходжа. Албанските писатели през периода посвещават повече внимание на ежедневните теми като еманципация на жените, строителството на железницата, дигите и други индустриални обекти, отколкото на патриотичните чувства. По този начин албанците от Албания и Косово, разделени от държавни граници, през времето на диктатурата остават блокирани географски и без контакти помежду си. Това е важно, защото сред забранените за творците теми е и темата за Косово. Подобно на всички теми и мотиви и темата за Косово в албанската литература от периода на диктатурата е подчинена на догмата на социалистическия реализъм. Според нобеловия лауреат от 1970 г. Александър Солженицин: „жалко за този народ“, чиято литература се обърква под въздействието на властта. Защото това не е просто насилие над свободата на печата, но е „заключване на народния дух, разкъсване на паметта му“. (Solzhenjicin 2007 : 466).

Положението в Косово е също под натиск, но от друго естество. Позволени са постмодернистичните тенденции и автори, но е забранена патриотичната тематика на албанските поети.

1.7. В тази част са представени схематично характеристиките на албанската литература през 80-те и 90-те години на XX век.

1.8. Настоящата част представя накратко ключови имена от периода от двете страни на границата, чиито произведения са използвани като материал в дисертацията.

ВТОРА ГЛАВА
ТЕМАТОЛОГИЯ

Втора глава се спира на дисциплината тематология като част от сравнителното литературознание и на нейните основни понятия. Разгледани са основните теми в албанската литература, сред които патриотичната. Направено е представяне на основните албански изследователи на тематологията.

ТРАТА ГЛАВА
ИМАГОЛОГИЯ

3.1. Имагологията е представена като модерна литературна дисциплина

3.2. Кратък увод в литературната имагология

Литературното общуване между различните култури оставя все по-осезаем отпечатък върху албанската литература и критика. През последните десетилетия ние се запознаваме с по-неизвестни или съвсем неразработвани досега дисциплини. В този смисъл приносът на албанската критика към имагологията може да се счита за важна задача. Появата на имагологията в съпоставителните изследвания генерира нови идеи и гледни точки, защото искаме да видим какво мислят и другите за нас, а също да обобщим тенденциите на това какво ние мислим за другите.

Смятам настоящата глава за най-съществената в дисертационния труд, защото в албанската литературна критика разбирането за имагологията започва почти от нулата. Теоретичните постановки, които съм ексцерпирала с оглед на тематологичната рамка, със сигурност могат да послужат за модел и на по-нататъшни изследвания или дебати.

3.3. Имагологията като дисциплина: същност, произход и развитие

3.4. Дефиниции на отделни учени. Значение на имагологията

Литературните образи съществуват още от античността. Те са били обективна реалност още преди кристализирането на концепцията за имагологията през 50-те години от френските компаративисти Морис-Франсоа Гуярд и Жан-Мари Каре. Основната цел на литературната имагология формулираме с тезата на Рибейро де Соуса: „Задачата и обхватът на литературната имагология е да допринася за обсъждането и преодоляването на ‘националния начин на мислене’“ (Celeste HM Ribeiro de Sousa 2007 e- article).

Представени са възгледите и дефинициите на холандския компаративист Джоп Лерсен, а също възраженията на Рене Уелек, че имагологията е литературна социология: „чудесно е да чуем мнението на французите за Германия или Англия, но дали това изследване е вече литературно изследване?“ (по Lerssen 2007 : 23). С други думи Уелек смята, че имагологията прекрачва границите на сравнителното литературознание и поставя под въпрос истинността на подобна дисциплина.

Белгийският компаративист Хюго Дюсеринк (Hugo Dyserinck) защитава ролята на имагологията с аргумента, че „не е необходимо националните представи и стереотипи да бъдат външни за вътрешното платно на текста, а напротив – да се преплитат в същността му“ (Dyserinck 1966 : 1982).

Интересна е позицията на българската авторка Мария Тодорова, според която „Днес имаме цял жанр, който се занимава с проблемите на „другостта“. Той се простира в различни дисциплини от антропологията, литературата и философията до социологията и историята като цяло“, а по-нататък добавя, че „се е появила съвсем нова

дисциплина – имагологията – която се занимава с литературните представи за другия“. (Todorova 2013 : 21). Фактът, че тя е с балкански произход й позволява да направи оценка без задръжки и резерви на историята на полуострова и на взаимоотношенията между народите на него.

Като продължение споменаваме молдовската изследователка Елизавета Йову, която смята, че „Балканизмите са предпочитана тема за имагологични проучвания, защото представляват хетерогенно пространство в европейската периферия“. (Iovu 2020 : 97) Може да заключим като Мария Тодорова, че Балканите са характеризирани като „другия“ в Европа, макар географски да са неразделна европейска територия: „Балканите са успели да абсорбират добре много политически, идеологически и културни разочарования, проектирани извън тях, които произтичат от напрежения и противоречия, специфични за небалкански райони и общества” (Todorova 2013 : 274).

По-нататък са проследени възгледите на хърватския компаративист Давор Дукич, който споменава и автоимагологията като „определяне на границите между себе си и неизвестното пространство.“ (Dukić 2014 : 166). Автоимагологията като концепция намира поддръжка в психоанализата, като хърватският изследовател Владимир Бити подчертава, че „другият е винаги една проекция на Аз-а, докато в психоанализата ‘Аз съм’ е винаги проекция на другия.“ (Biti 1997 : 74).

Смятам, че най-информативен и всеобхватен теоретичен текст е публикуваната докторска дисертация на Елисавета Йову със заглавие „Литературната имагология: школи, насоки, методи“. Смятам също, че нейното заключение от лични наблюдения е валидно и за Косово: “*Необходимостта да се провеждат подобни анализи е много спешна, защото на територията на държавата живеят няколко народности*”.(Iovu, 2020:5).

В три страници е направено аналитично представяне на основните възгледи на авторката, която ми импонира най-силно от компаративистите.

Важен елемент от всички теоретични изследвания е дефиницията на „чуждия“ и „другия“ и основни дебати от типа на изказването на Пол Сартър, че погледът на другия ни определя.

Смятам, че имагологията може да бъде осъзната много добре чрез фрагментите и мненията, с които всеки теоретик допринася към дефинирането й. Не на последно място е разгледана концепцията за сравнителна имагология чрез интердисциплинарно разглеждане на националните имагологични системи, развита от Манфред Фишер.

3.5. Балканската литература и албанската литература

Балканите са сред най-старите културни средища в Европа. Аз принадлежа на малката балканска държава Косово и на албанския народ. Авторът дал световна известност на албанската литература без съмнение е Исмаил Кадаре. И все пак, доколко се познаваме едни-други ние на полуострова и какви предразсъдъци имаме, когато става дума за различен манталитет и различни култури. Интересен отговор на този въпрос дава един сръбски лингвист, според когото „Балканският терен е цветна мозайка от народи и езици, в която един лингвист се сблъсква на всяка крачка с изненади и усложнения“. В известен смисъл може да се съгласим и с мнението, че „Характеризирайки съседите си, човек характеризира и собствения си народ“ (Sindičič Sabljo 2001 : 133). Има хипотези, че съществува невежество между балканските народи

по отношение на техните литератури дори в съвремието. Докато проучвах материалите и съставях текста на дисертацията, постоянно ме ръководеха въпросите:

Каква е представата за Косово на балканските писатели?

Каква е настоящата връзка на Косово с чуждестранните автори?

Как е отразена при тях тази реалност?

И последно защо не ни се вярва, че един малък народ може да роди големи творци?

Според изследователя Шабан Синани литературите на балканските народи остават изолирани помежду си, като езиците им се превръщат в техни граници. (Sinani 2019 : 57). Съществува стереотип, който е по-скоро празнина в знанията, че литературата на съседите не заслужава достатъчно внимание. Затова е много важна ролята на научните и художествените преводи и издания между съседските страни, а бездействието ни поставя в рискова позиция с тежки последици напред във времето. Отново цитирам Сабло, че „Представата е свързана с определен начин на мислене и с културна рамка, характерни за конкретен исторически момент, затова трябва да се изучават във взаимовръзка, тъй като образът на Другия е и образ на наблюдателя“. Идеята е, че образът на Другия разкрива много повече именно за света, от който се наблюдава и оценява този Друг. (Sindičič Sabljo 2001 : 133)

Културата е почва, която обединява всички нас, казва в свое интервю преводачката от български на албански Янка Селими. От теоретична перспектива приемаме, че четирите категории, които най-често съпровождат термина „култура“ са: а) език б) народност в) етническа принадлежност г) религия (религиозна принадлежност). (Mladenoski : 2003)

Разбираемо е, че при първите контакти с друга култура, ти си съставяш представа именно за тези четири категории и въз основа на тях за начина на живот.

По отношение на литературата всяка национална литература има своята традиция, настояще и бъдеще и косовският критик Реджеп Кьося смята, че „Нито самият човек, нито народът, към който принадлежи, са това, което мислят за себе си, нито това, което мислят другите за тях.“ (Qosja 2019 : 23). Авторът няма конкретно предвид имагологията, макар изказването му да се вписва в теоретичната рамка за перцепцията и автоперцепцията, като завършва с констатацията, че културният обмен между балканските страни още е на равнището на изолирани прояви, фестивали и забавни песни.

Настоящият раздел поставя въпроса и за това на чия литература принадлежи един писател, който пише на езика на другия. Съгласна съм с мнението на Шабан Синани, че ограничаването до националния език е „колкото изостанало и консервативно, толкова и препятстващо пълноценното изследване на литературния текст“ (Sinani 2019 : 58).

По-нататък се дават кратки биографични данни за албански автори, които са избрали да пишат на чужд език и чиито произведения са използвани в дисертацията.

3.6. Албанската литература – идентичността като определящ елемент

Границите на албанската държава са определени от Лондонската конференция през 1913 г. и между албанците стои голяма държавна разделителна линия, която по естествен път провокира използването на местоименията „ние“ и „те“. Картографското

разделение на албаноезичните територии и трагичните събития, които преживява албанският народ в историята си, формират своеобразна вътрешна представа за другия и другостта. През XX век албанската литература трябва да се справи с това историческо нещастие и с държавните отношения между Косово и Албания. Въпросът как трябва да се назове литературата на един народ в две държави и дали пресичането на държавната граница между Косово и Албания е основание да бъдем в сферата на сравнителното литературознание? Отговорът без съмнение е не, защото образно казано е невъзможно един кораб да плува в две различни посоки.

Макар да са създадени в различни реалности, тези литератури се опират на един и същи език, който е национален идентификатор. Тук ще се опитаме да изясним доколко може да съществува съпоставителен ракурс между две литератури, принадлежащи към една и съща национална идентичност.

Това, което е било някога просто и естествено, сега изглежда комплицирано. Творците, които поемат върху себе си с готовност ролята на твърди и безкомпромисни съдници са същевременно и литературни критици – Агим Винца, Вирион Грачи и Гъзим Алиу. Според тях културата и езикът са тясно свързани помежду си и етикети от типа „писател от литературата в Косово“ или „писател от литературата на Албания“ звучат абсурдно. Всички тях ги обединява определението „автор от албанската литература“.

От имагологична перспектива може да наблюдаваме, че един автор може да нарича себе си писател от Тирана или поет от Прищина, но литературата, която творят, е албанска литература, а не представлява състояние на поляризация от типа „аз и другият“. Литературният критик Агим Винца не веднъж говори и пише за сравнително обособеното развитие на литературата в Косово, като изяснява ситуацията за незапознатите чужденци на Семинара по албански език, литература и култура по следния начин: *“Когато говорим за албанската литература в Косово, трябва да имаме предвид, че това е литература, създадена в условия на отсъствие на национална свобода и е белег на усилията свободата да бъде извоювана, а също да се запазят езикът, традициите, културата и идентичността, които са под заплаха от насилие от страна на властта.”* (Vinca 2008 : 15)

Ние сме народ, разделен в няколко държави и нашият език е синоним на националната идентичност. Затова сред албанците битува изразът „езикът ми е моето отечество“. Проведох лични интервюта с тримата писатели и критици по конкретната тема, за да мога да представя в дисертацията целенасочено компетентно мнение, което аз също споделям.

Според Агим Винца публицистиката често става жертва на предразсъдъци, свързани с особеностите на езика на авторите. Той е критичен към издателските къщи в Тирана, които издават антологии на албанската поезия без да включват нито един поет от Косово или от останалите албаноезични територии. Идеите за разделена културна и национална идентичност са се чували, но литературната критика трябва да работи с литературни критерии. Косово има своя политическа идентичност, но етническата, културната и духовна идентичност е албанска, защото 92% от населението на страната са албанци.

Въпреки че критиците си дават сметка, че в литературата реалността е разнопосочна и предубедена, не всички са на еднакво мнение. Вирион Грачи и Гъзим Алиу смятат, че авторите от Тирана и Прищина са добре дошли в другата столица. В

Прищина например се обявяват международни литературни награди, финансиране на общоалбански проекти и културната среда е обединена, независимо от двете държавни формации. Разликите според Грачи са на равнище разлика между отделните областни и градски центрове, например Шкодра, Елбасан или Гирокастра.

Според Гъзим Алиу Тирана е средище с по-добра литература в проза, докато в Прищина поезията е по-развита, чете се повече, както са по-организирани книгоиздаването и книгоразпространението.

В този контекст трябва да споменем статията на Реджеп Кьося, най-авторитетният литературен критик и писател от Косово, озаглавена „Присъствие и отсъствие на Косово в албанската литература“. Неговите думи имат значение, защото с повече от 30 издадени книги със собствено творчество, литературна критика и публицистика, той символизира идеала за писател в албанската литература. В горната статия той подчертава, че официалната политика на Албания от десетилетия не се намесва и не е фактор в литературната и научната дейност на албанската общност в Косово. Основната му критика е към косовските интелектуалци: „С месеци се обсъжда историята на албанския народ и на албанската литература, а в този дебат историците и литераторите от Косово изцяло мълчат по този въпрос! Защо?“ Причината според него е надменното отношение на официално равнище от Албания спрямо Косово, което охлажда взаимните отношения и поражда усещане за по-напреднала и по-изостанала култура. Според него това не отразява реалността. „В Косово има напълно различно отношение към литературата и като цяло към литературното и научното творчество в държавата Албания. Голям е броят на косоварите, сред които нареждам и себе си, които смятат, че културно-историческите корени на Косово са именно в Албания, там са важните ценности на съвремието и традицията като цяло, а духовното творчество на албанците от Косово е част от тази обща култура, създадена и през целия един век, в който Косово е разделено от Албания. (Qosja 2009 : 333).

Писателката Майлинда Брегаси, която живее и твори между Италия и Косово споделя мнението си в телевизионното предаване “Fol drejt” *(Кажи честно)* по следния начин: „Историческите и обществени обстоятелства са оформили различни позиции и преживявания, но те са обединени от желанието да се твори истинско изкуство. За радост имаме много добри млади автори, които трябва да се подкрепят по всякакъв начин. Там е развитието.“ Нейното мнение трябва да се тълкува по-скоро в посока различия в историята и близост в литературата.

Емоционален мост с албанския език и литература създава писателят Шкумбин Гаши, който от години живее в Швейцария. Той обръща внимание на темите и начина по който ги избира и развива новото литературно поколение в албанската култура: „Те пишат повече за въпроси на идентичността, които не са задължително свързани с големите теми на национализма и патриотизма, а касаят лични дилеми и незначителни на пръв поглед истории, които обаче имат силен резонанс“.

Личното ми мнение е, че проблемът произтича от пренебрежителното отношение на официална Тирана към литературата, създадена в Косово. Албанската литература в Косово е симбиоза на литературата в Албания. Трудно е като критик, писател, читател или обикновен човек да скрия желанието си за равенство или по думите на Yves Chravel, че желаното равенство „една държава, един език, една литература, една култура, в крайна сметка е нещо много рядко“. (Chravel 2016 : 32)

Във връзка с темата може да заключим, че езикът и литературата са стара и важна съставка на националната идентичност, затова албанската литература изпитва необходимост да се балансира между двете държави и да преодолее както поставените независимо от нас граници, така и парадоксалните ограничения, които сами си поставяме. И тъй като говорим за границите на националната ни култура, намираме за логично мнението на македонския учен Джепароски „Разделението на „ние“ и „те“ - географски или исторически, било то в пространството или във времето, физически или по друг начин – духовно, расово, класово, полово или идеологически – винаги е в контекста на изграждане на собствената положителна идентичност чрез принизяване на другия, на твърдения, свързани със стигматизирането на другия“. (Dzeparoski 2007: 12).

3.7. Имагологията и албанската литература

Албанската литература като цяло не се е занимавала с имагологията като част от сравнителното литературознание. За първи път чух подобен доклад на Семинара по албански език през 2012 г. от косовския критик Осман Гаши. Той касаеше въпросите доколко нашите съседи познават албанската литература и доколко тя е позната в големите езици. Като основен пример и образец за това какво другите виждат от нас и какво впечатление си създават, е цитирано творчеството на Исмаил Кадаре. (Gashi 2013: 383)

В албаноезичните проучвания има отделни автори, които пишат в тази насока. Сред тях е Мирлинда Крифца Бекири от университета в Скопие, Северна Македония. В студията й „Другият в цикъла романи на Луан Старова“ тя отчита реалността: „Наистина, в албанската литература нямаме аналитични изследвания, свързани с начина, по който се представя другият, чужденецът или обратно – албанците от чужденците в литературата, макар такива проучвания да са желани, особено с оглед на интереса към имагологичните изследвания по света.“ (Krifca 2019 : 198)

Нейното изследване е практически насочено към македонската реалност от гледната точка на местен албански автор, който пише на македонски. В романите на Старова „чужденецът“ е представен като представител на по-цивилизован свят, на който албанците донякъде завиждат. Авторката изяснява „В албанската литература и практика чуждият не винаги е носител на тъмни краски, напротив – често бива идеализиран, дори има своите предимства като посетител на албанските територии“. (Krifca 2019 : 199). Думите на Крифца се потвърждават и от моите лични наблюдения.

Като цяло трябва да се отбележи, че Институтът за културно наследство на албанците „Петър Богдани“ в Северна Македония организира три поредни години конференции, които гравитират около имагологични проблеми:

1. Балканологията днес и междубалканските контакти (2018),
2. Образът на другия в балканската култура (2019),
3. Балканите между мита, реалността и перспективите (2020).

Това според мен означава осъзнаване на имагологичните фактори и стремеж да бъдат обговорени и овладени в научен и културен план.

Майлинда Брегаси в статията „Литературните образи като представители на културната идентичност“, издадена в сп. “Symbol”, подчертава значението на имагологическата перспектива и търси отговор на въпроса какви образи предават днес

в Италия албанските автори и албанската литература? Статията е провокирана от факта, че в Италия са най-старите албански издания, че броят на албанските автори, издадени в Италия, е по-голям, отколкото в другите страни, а също че те са най-видими за европейската литературна критика. (Bregasi 2020 : 82)

По естествен път в Италия стигаме и до итало-албанските автори, които са вековна историческа диаспора и никога не са живели в Албания. Те са обект на отделна част от дисертацията.

3.8. Имагологично изследване върху арбърешката литература

Имагологията изследва вижданията на другите за нас и обратното, а в дадения случай става дума за оценка на поети с еднаква етническа принадлежност. В дадения случай основата на дискусията е границата между нас и „другия“. Историческата другост в арбърешката литература бележи началото си там, където албанският народ се оказва в нови държавни граници, които отделят от основните територии големите групи емигранти в първите векове на османското нашествие. Другостта сред един и същи етнос става още по-значима, доколкото арбърешкият свят като алтер его на целия албански свят се възприема като нашият по-добър национален модел. Разделянето на „ние“ и „те“ е отново географско, но не и духовно. Литературата на арбърешите отразява тяхната историческа памет и въпросът е за какво точно става дума от теоретическа гледна точка.

Според македонския литературен критик Елизабета Шелева „Интересът към изследването на другостта в литературата се ражда и се основава на присъствието на емпатия като основополагащ психологически компонент спрямо другия или по-просто, умението на автора не само да преживее емпатия и съчувствие към другия“, а според думите на българския писател Георги Господинов, „дори да станеш другия“. (Sheleva 2020 : 129).

Арбърешите, които живеят и творят извън родината си, позволяват да се обърнем към другия и да го съпреживеем като част себе си. Това е историческа склонност на албанците по принцип, защото в условията на разделение, тяхна основна грижа и стремеж винаги е било обединението (Skendi 1980 : 53). Националното обединение е основен образ в творчеството на много поети и писатели, живели далеч от родината, като на първо място поставяме арбърешите. Те съхраняват в паметта си Албания векове наред „Арбъри за тях остава завинаги мястото, откъдето изгрява слънцето, вечните земи на предците, отечеството на Скендербег, най-красивото място на Земята.“ (Jorgaqi 2008 : 25). Много арбърешки писатели в поезията си обрисуват народа и чувствата си, които географски са поместени отвъд морето. В цялата история на преселението им не угасва желанието да потърсят корените си и то намира място в литературните текстове и често е духовна ос на поезията. Прародината се описва в идилични краски, с носталгични ноти и често с елементи на тъга.

В по-късните години, през 70-те и 80-те години на XX век, когато се възстановяват прекъснатите контакти с останалите албанци, а това се случва първо в Косово, забелязваме нова тенденция в арбърешката поезия – появява се темата за Косово. Това развитие показва необходимостта от включването на имагологията в албаноложките изследвания. Еволюцията на литературната мисъл, породена от

пресичането на държавните граници, от прародината се обръща към настоящия образ на Албания и Косово и я преработва творчески в нови възприятия.

Арбърешката поезия като цяло е създадена далеч от националните граници и доколкото границата е част от определението за сравнителното литературознание, е много интересно как прекрояват въображаемото отечество, водени от самотата. Усещането, че са „чужди“ ги кара да се чувстват изгубени в новото пространство и затова те пресъздават родината във въображението си. По този начин самотата и различността се превръща във вътрешна творческа свобода.

Няма арбърешки поет, който да не възпява в стихове с любов, болка и тъга родината на предците. За по-добра ориентация в дисертацията се спираме на няколко арбърешки поети, чието творчество е създадено в по-продължителен период от време. Послесловът от 1992 г. на творбата на арбърешкия автор Зеф Скирои (1865-1927) „Мили и Хадия“ („Mili e Haidhia“) от албанския критик и автор на езиковата адаптация Димитър Шутеричи е изключително красноречив за възприемането на арбърешите, за отношението към творчеството им и за духовната и художествената сила на техния изказ:

> *„Чети на арбърешки, синко. Това е като да си говориш със Скендербег“.*
> “*Lexoje arbërishten, bir. Është si të kuvendosh me Skënderbeun*”.

Да четеш за себе си през очите на другите е тема, която внася в поетичното творчество Вореа Уйко (Vorea Ujko, псевдоним на Domenico Bellizzi (1918–1989) в стихосбирката си „Косово“ (Kosova, 1973). По-голямата част от стихотворенията са развити върху спомените от посещението на поета в Косово. Той не спира да мисли за първото пътуване до Косово през 1971 г., което „събужда в него представата за етническа същност, за произход и корени“ (Berisha 2008 : 362) и под тежестта на тези спомени и на вдъхновението си, той създава образа на Косово и на косоварите. В стихотворението „Където и да си“ (*Kudo që të jesh*) централна тема е любовта към човека-албанец от другата страна на Адриатика, литературен образ на един косовски „чужденец“, когото той обича, независимо къде се намира и в какви условия живее:

Където и да си	*Kudo që të jesh*
в емиграция или в затвора	*në mërgim a në burg*
жаден или гладен	*i etur a i urët*
избягал или преследван	*i arratisur a i përndjekur*
измъчен и потъпкан	*i dërmuar i përmbysur*
пренебрегван	*i përbuzur*
Ти си мой мил брат.	*Ti je vëlla i dashur.*

(Ujko 1973 : 30)

Основният образ на другия в това стихотворение е ясно кристализиран. Поетът говори са албанската народност и в този смисъл образът на другия е свързан със собствения. Т.е. другият е от същия етнос и е характеризиран с най-топлия епитет „мил брат“ (*vëlla i dashur*), т.е. лирическият герой се обръща към другия, като го вижда идентичен със себе си.

В същия имагологичен сегмент е стихосбирката на автора Зеф Скиро Ди Маджио (Giuseppe Schiro Di Maggio, 1944), издадена през 2000 г. под заглавие „Стихове за любов във време на смърт“ (*Poezi dashurie në kohë vdekjeje, Poesia d'amore il tempo di morte*). Стихотворенията са монотематични и са изцяло посветени на Косово по време на войната.

Кармел Кандрева е друг известен арбърешки автор, написал „В Призрен за стогодишнината на Лигата“ (*Në Prizren për qindvjetorin e lidhjes*) (Berisha. 2008: 462), също Зеф Какоца (Zef Kakoca) – „Добро утро, Косово“ (*Mirëmëngjesi Kosovë*), Франциск Фуска (Francisk Fuska) – „Първата ми мъка“ (*I pari mall*), посветено на „моят брат“, Ибрахим Кодра.

Отделна стихосбирка за Косово издава през 1980 г. и авторът Зеф Дел Гауидо (Zef Del Gauido, 1921-2011), озаглавена „Венец от стихове за Косово“ (*Një kurorë vjershash për Kosovën*). Правен е подробен анализ на произведенията от литературната критика. (Berisha, 2008: 401)

Войната между Косово и Сърбия носи негативна конотация и често другият е поставен в негативен контекст. За първи път именно Зеф Скиро Ди Маджио въвежда темата за военното присъствие и противопоставяне в стихотворението „Цвете Косово“ още през 1991 г. Стихотворението представя подчинената съдба на народа през вековете. Чрез символите

Железни стволове на кръстове	*Kërcej të hekurt kryqesh*
или полумесец	*o gjysmëhëne*

владетелите и поробители на Косово са поставени в дълга хронология.

Тези поля	*Këto fusha*
ги жънат	*Korrën*
изкривени сърпове	*dapre të parregullta*
тези поля	*këto fusha*
при сеитба	*në kohën e mbjelljes*
им хвърлят	*hodhën*
железни семена	*farë të metaltë*
и метални фиданки	*dhe filiza të metalta*
никнат от това.	*dolën.*
Железни стволове на кръстове	*Kërcej të hekurt kryqesh*
или полумесец	*o gjysmëhëne*

(Giuseppe Schiro Di Maggio, 1991)

Авторът описва сърбите с негативни чувства и отрицателни емоции и представи. В дадения случай допринася и обстоятелството, че разглеждаме поезия, която оценява същността на събитията като „ги гледа с очите на другия“, на страдащата част от собствената същност. „Драмата на Косово се разглежда от поета като израз на общонационалната албанска драма, затова поетическият му стил съдържа дълбоко реалистични детайли, синтезира дълбоки чувства и богат поетичен свят.“ (Gaçe 2008: 199)

Ако разглеждаме Косово в един конкретен исторически период, а именно 1998-1999 г., в поезията се очертава основно темата за войната. При арбърешите съществува „ние“ и „те“, свързано с разстоянията и границите, но при изказа на чувствата няма задръжки и границите падат.

Разбирането за другия се проявява и при арбърешкия поет Бузделпри (Buzëdhelpri) в две от стихотворенията му: „Посветено на едно косовско момиче“ (*E Kushtuar njei vashje kosovare) и* „Косовска нощ“ *(Nata e Kosovës*) в стихосбирката „Сърдечни струни“, издадена през 2013 г. В стихотворението „Косовска нощ“ авторът успява да проникне във времето и пространството на „онези“, като място, на което се случват събитията. Стихотворението описва тежката артилерия, с която албанците са прогонени от домовете им, и звучи като драматичен вик, когато лирическият герой се обръща към Косово:

Къде отиват децата ти, Косово?	*Ku po shkojnë bijtë e tu, Kosovë?*
Събудиха ги през нощта подлите сърби	*T i zgjuan në natë serbët dinakë*
С грохота на танковете	*Me zhurmën e tanksavet*
С грохота на пушките	*Me goditjen e pushkavet*.

(Buzëdhelpri 2013 : 80)

Важно е да се подчертае, че поезията на арбърешките автори е написана на арбърешкия диалект, на техния исторически наследен език, защото „Поезията е най-важната, мощна и устойчива константа в цялата арбърешка литература“. (Rrahmani 2008 : 79). Поетическото майсторство добива още повече сила, когато се създава на албански, когато е разбираемо и съобразено със стандартите на родината-майка.

Чрез поетическото си творчество арбърешите декларират имплицитно, че вярват в народа си и сами се чувстват част от него. Може да изглежда парадоксално, че те са откъснати от векове от корените си, докато в литературата са останали верни и изпълнени с надежди на историята. Това са автори, които не са се отчуждили и не искат да бъдат „другият“, а по непредвидим начин след много векове успяват да видят и усетят отново близостта на родното. Арбърешката литература е много ценно съкровище на албанската литература. Макар езикът да е архаичен, с него е запазена и историческата памет. В своята благословена самота, те успяват да излеят общите за всички албанци стремежи, болки и аспирации. Произведенията им са пронизани от носталгия и именно литературата е средството, запазило националната и културна идентичност сред тях през вековете.

От позицията на сравнителното литературознание можем да заключим, че арбърешката литература е важно направление в албанската литературна традиция, което има определени ясни разлики, поради историческия и географски контекст. Това, което ги обединява, е езикът и културната идентичност, макар историческите обстоятелства да са наложили диференциращи различия в тази общност. Арбърешката литература продължава да присъства в албанската литература чрез младите автори, които играят важна роля не само за албанското културно разнообразие, но и за културното разнообразие на Италия.

3.9. Образът на жената от Косово, видян от албански автори извън граница

Образът на албанската жена в настоящето изследване е поставен в рамките на другостта: по какъв начин е представена албанската жена от Косово от перото на писателите зад граница и има ли предразсъдъци по пътя от една култура към друга?

Косовската жена се среща в творчеството на много албански поети от Албания, а също и итало-албански поети. Най-често подобни стихове засягат темата за съществуването, за еманципацията и за любовта. Авторите, които илюстрират концепцията са Дритъро Аголи и Джевахир Спахиу от Албания и Бузделпри (Агостина Джордано) и Зеф Какоца от средите на арбърешите.

В стихотворението си „В кабарето пред едно момиче“ (*Në kabare para një vajze*) Дритъро Аголи представя косовската жена в съвсем различна позиция. Той въвежда социалния мотив, който е поставен силно емоционално. Често жената в литературата е представена като дълбоко отдаден образ, готов да взема много тежки решения в името на оцеляването. Косовското момиче е представено именно като мощен символ на подобна представа. През 90-те години на XX век, когато е писано стихотворението, Косово преживява много несигурен и безпокоен период, а нейните жители трудно свързват двата края в битов план. Дритъро Аголи проявява социална смелост с доста тежка психическа поезия, чиито епицентър е албанката от Косово. Стихотворението е писано през 1996 г. и започва с реторичен въпрос:

Кой те доведе тук, теб, в планина родена,	*Kush të solli këtu, e lindura në bjeshkë,*
Тук, в това кабаре на Срамната нощ,	*Këtu tek kjo kabare e Natës së Turpshme?*

(Agolli 1996 : 74)

Похотливите очи на посетителите я виждат като „десерт“, на който да се насладят, а съчувствието на интелектуалеца задава съвсем друг въпрос: Какво нещастие или бедност са довели косовското момиче до срама на кабаретата? Какво е накарало едно косовско момиче, в чието възпитание е вкоренено понятието за честност, да го изтръгне и преодолее? Момичето, което със стомна в бялата си ръка е наливало вода и в него са се влюбвали местните момчета, сега е разсъблечено безсрамно в кабарето сред цигарения дим! Дритъро Аголи разглежда социален, морален и етичен проблем, като не го оставя на повърхността, а го отваря до дъното на раната:

Сега пак и пак се разсъбличаш сред кабаретата	*Tani ti zhvishesh mes kabareve prore e prore*
Сред срамния дим виждаш планинската мъгла	*Mes tymit të turpshëm mjegulli i bjeshkës të shfaqet*
И като невидима снежна лавина	*Dhe si një ortek i padukshëm dëbore*
Една сълза се отронва с гръм по бузите	*Një lot të rrëzohet plot me gjëmim nëpër faqet.*

(Agolli 1996 : 74)

Авторът е наясно с трудните икономически условия на албанския народ, затова целта му е да привлече вниманието към драмата и унижението на народа в Косово чрез образа на жената. Аголи забелязва социалните рани и се бори срещу моралното разпадане на обществото. В народната култура албанската жена пази ревностно моралната си чистота и контрастът с позорната деградация води към представата за крайната бедност на семействата. Поетът дава да се разбере, че подобно опозоряващо поведение е възможно само в условията на нищета и отчаяние.

Обикновено в албанските творби жената е пазителка на честта на семейството и рода си и е готова да пожертва всичко и себе си, за да ги запази. Ако говорим за другост, за поглед на другите албанци към Косово, именно косовската жена е вдъхновение за всички. Джевахир Спахиу посвещава стихотворение на албанките от Косово, което носи ярка патриотична конотация. Героинята е обикновена планинска селянка, която е хвърлена в затвора от сръбския режим, защото дрехите й символизират албанския флаг. В окъсаните дрехи се опитала да скрие съкровище – националното знаме:

И разкри простото си облекло	*Dhe zbuloi veshjen e varfër të saj,*
сякаш скрито съкровище	*sikur të zbulonte një thesar:*
червен елек и черна джублета	*jeleku i kuq, xhubleta e zezë*

(Spahiu.htm / (10.XI.2016)

Трябва да отбележим двойната тегоба на албанските жени в Косово – от една страна дълбоко патриархалното общество, а от друга страна националното страдание на разделените албанци в Косово. В стихотворението жената не е просто символ на физическата красота на албанската жена, а е носителка на смелост, патриотизъм и национално съзнание.

Поетът Дритъро Аголи излиза извън албанското общество, като посвещава стихотворение на турските жени. През 1982 г. той пише стихотворението „Туркинята“ (*Turkesha*). Сюжетът е любовен и е посветен на сърдечен романс между албански поет и красива туркиня. Лирическият герой се колебае между любовта и страха да си влюбен в чужденка, още повече туркиня, с оглед историята на двата народа:

Скендербег напълно ясно	*S'do mend që kokën Skënderbeu*
като диня би отсякъл главата	*kishte prerë si karpuz:*
Когато земята ни гори в пламък	*Tani kur flakë digjet dheu,*
Ти туркиня ли целуваш, глупако?	*Ti puth turkeshën, mor domuz?*

Стихотворението е в самоироничен дух, типичен за поетичния модел на Дритъро Аголи. Турската жена в стихотворението символизира стереотипната представа на албанците за турския народ. Въображението на автора прескача назад във вековете, когато Османската империя завладява и господства над албанците половин хилядолетие. Вместо битки и сблъсъци, Аголи репликира историята с мек сарказъм. Посланието е за приемането на другия без граници и предразсъдъци, особено когато става дума за любовта. Стихотворението може да бъде разгледано изцяло имагологично, така както е построено – пред поета стои красива флиртуваща туркиня,

която говори и на своя език. Съчетанието между турски и албански създава и отлична мелодика на строфите, а също придава романтика и красота:

От устата ѝ се лее турски	*Nga buzët rridhte një turqishte ,*
Като римите в газели	*Siç rrjedhin rimat në gazel;*
Туркинята нашепва песен	*Turkesha këngë pëshpëriste:*
Ах, арнаутино, гюзел, хубавец	*"Ah, arnaut, gjyzel, gjyzel!*

Арбърешкият поет Агустин Джордани с псевдонима Бузделпри в стихосбирката си от 2013 г. „Струни на сърцето" има стихотворение „Посветено на едно косовско момиче". В него той споменава трудностите на албанските жени в патриархалното общество. Трябва да кажем, че обичайното право, известно зад граница като Канунът на Лека Дукагини, налага много строги ограничения на албанската жена. Именно от обичайното право произтича и стереотипът за героините на албанската литература, които по един или друг начин са подчинени на Кануна или стават негови жертви. Архаизмът на тези отживели норми въздейства и на арбърешкия поет, който вижда серия от несправедливости и пагубни последици за албанските жени. „Посветено на едно косовско момиче" е протест отвън срещу закостенелите норми на Кануна, който налага стриктни правила за подчинение и контрол на жената от страна на семейството ѝ, а после от съпруга ѝ. Жената много често се смята за собственост на съпруга и няма равни права с него. В подобна обстановка се раждат сюжети за литературни творби, в които жената е жертва на жестоките обичаи. Момичето от планините страда под натиска на обичаите и си налага хиляди ограничения. Вътрешната борба е доведена до морална победа и еманципация на жената, до тържество на бъдещето над миналото:

И един ден	*Dhe një ditë*
Ти, планинско момиче,	*Moj vash malësore,*
Уплашено и незащитено	*E trembur dhe e pambrojtur*
Ще си оправиш сметките с обичая	*Dhe do rregullosh llogarinë me zakonin*

(Buzedhelpri 2013 : 75)

Стихотворението възпява еманципацията, която тържествува след дълга битка за оцеляване и освобождаване на съзнанието. Поетът описва в детайли времето, когато за съдбата на момичето решават бащата, братята и годеникът ѝ, но същевременно изразява твърда убеденост, че патриархалните обичаи в Косово един ден ще бъдат преодолени от самите жени.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ И ЛИТЕРАТУРНИ ПОДХОДИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА И АЛБАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

4.1. Принос на Бойка Соколова в албанологията
4.2. Албанската литература в изследванията на Русана Бейлери

Научната работа по албански език, литература и история през последните години е обект на активното внимание на Русана Бейлери, Екатерина Търпоманова, Антон Панчев, магистърската работа на Ивалена Танева и други. В настоящата глава представям научния принос на Русана Бейлери и основните факти и тези на нейните албанологични статии. Тя е автор на две монографии, първата от които е преглед на цялостното развитие на албанската литература – „Албанската литература като огледало на народната душевност“, София, 2009, а втората е посветена на албанския писател, живял в България, Тома Кацори и е издадена през 2022 г. в чест на 100-годишнината му. Смятам това за важно, защото нейната интелектуална позиция промовира и защитава достойнствата на албанския език и достиженията на албанската култура чрез обективен научен стил.

4.2.1. Двата народа в областта на литературата

Чуждестранният изследовател поема върху себе си и тежестта на обективно съществуващите проблеми в областта на албанологията. Такъв е именно въпросът с албанския език и литература, които принадлежат на един етнос, но разделен с държавни граници на части в различни исторически периоди. Русана Бейлери съзнателно се ангажира със сближаването на културата на албанци и българи, като се опира на концепцията, че терминът „албанска литература“ покрива литературата на албански език, а също творчеството на албаноезичните автори“. (Bejleri, 2006:e-article), като добавя, че диференцирането по територии се извършва вторично „от Албания, Косово, Македония, Черна гора, диаспората, арбърешка литература...“. (Bejleri, 2006:e-article). Този подход дава възможност на чуждестранните читатели да видят албанската литература в нейната цялостност и в рамките на допълваща се функционална система.

В настоящата част се разглеждат други важни за албанската култура твърдения на Русана Бейлери, свързани с ролята и мястото на Исмаил Кадаре по време на диктатурата и след нея, връзката между албански и български творци, ролята на албанския книжовен език, възможностите за компаративно изследване между Мигени и Христо Смирненски и други.

4.3. Имагологията и поетическото изкуство на Тома Кацори

Настоящата част се спира на междукултурните отношения и класифициране на авторите от албански произход, които творят извън страната си, с цел да приложим имагологичния подход за тези от тях, които обръщат внимание и на своя народ, и на народа, в чиято страна живеят. Историята на албанския народ е изпълнила с различен

смисъл концепцията за граница и за разделителна линия между „ние“ и „те“. Албанските земи са картографски пресечени с много граници, отделно от тях е емигрантската практика сред албанците, като и двете формират базовата идея за другия и другостта.

4.3.1. Отвъд границите

Дискурсът за албанската идентичност има трагична история вътре в географското й пространство. За албанския народ обединението е един от митовете и символите, затова голям брой поети биха искали да принадлежат на един единствен албански народ без разделение. Подобна свързваща и обединителна позиция на поета с отечеството наблюдаваме и в поезията на Тома Кацори. Той е посветил голяма част от стиховете си, публикувани посмъртно, именно на родината.

Усещането за другост съпровожда автора от момента, когато през 1940 г. напуска географските граници на Албания и се преселва в България. Политическите условия, в които се намира Албания през 40-те години на миналия век и най-вече германската окупация са причините той и майка му да се присъединят към останалата част на нейното семейство в България, докато баща му е емигрант в САЩ. В тази ситуация другите и другостта играят важна роля и за житейската адаптация и по-нататък в литературното му творчество и са ориентир за живота и стиховете му извън родината. Ако трябва да назовем обективно ситуацията на автора в ключови думи, то те биха били „отечеството в рамките на другостта“.

Тома Кацори е роден в Кольоня, област Корча, и освен че е автор на няколко романа и сбирки с разкази, той участва активно в двете култури, с които е свързан – албанската и българската, като изследовател-албанолог и педагог. Тома Кацори развива широка дейност в областта на научните изследвания. През 50-те години той е изключително активен и като преводач на албански книги на български език, а също на филми на албански език. През 1998 г. в София е издадена книгата „Албания“ в съавторство с Боби Бобев, който е посланик в Република Албания, а по-късно през 2010 г. е изпратен посланик и в Република Косово. Много преди това той е получил заслужено признание за работата му по българско-албанския речник и за учебниците по албански за чужденци с варианти на български и английски език.

4.3.2. Отношението към „другия“

Историята на другостта в творчеството на Кацори започва в момента, в който той завинаги приема София като „свой нов дом и нова родина“. В този смисъл естествено възниква въпросът какво означава да възприемаш своите сънародници като „чужди“ и „други“? По същество образът на отечеството при емигрантите е най-естественият и най-честият „чужд“ образ по време на всички периоди на албанската култура. Другостта в поезията на Кацори привлича внимание със заглавия като „Албания“, „На албанците“, „На моя език“, „На Кольоня“, „Нашето Косово“, „Корча“, „Вьоса“ и други. От заглавията може да заключим, че другостта се възприема като географска дистанция, а не като духовна разлъка. Житейският му път демонстрира, че по никакъв начин не могат да се прекършат корените на писателя, останали в отечеството. Литературният опус се допълва с поетични творби, които авторът

съзнателно е оставил в ръкопис, без стремеж да се издадат или да се четат. Но ситуацията се променя и след смъртта му съпругата Виолета Кацори решава да ги издаде със заглавие „Стихове за мъка и любов“ (“*Poezi brenge dhe dashurie*”).

Тома Кацори си спомня за родината с носталгия, като субективното възприятие е отчетено дори от самия него още в първите строфи:

Най-хубава си от прекрасните	*Mi i bukuri je nga e bukura e dheut,*
За мен тук, далеч, в емиграция	*Për mua, këtu larg, në mërgim.*
Сладък нектар, музика Орфеева	*Nektar i ëmbël, muzikë e Orfeut.*
Любов над всички – моето отечество.	*Dashuri mbi dashuritë - je atdheu im.*

(Kacori 2011 : 7)

Две много противоположни визии върху темата за войната са представени в стихотворението „Косово“. Сред историческите мотиви, които срещаме в разнообразните по тематика стихотворения, присъства и темата за Косово. Поетът никога не прекъсва комуникацията си с Косово и в реалния живот, и в поезията като отражение на душевния свят. Стихотворението „Косово“ разкрива дълбоко и остро противопоставяне между държавата Сърбия и етническите албанци в Косово:

Сърбите казват:	*Serbët thonë:*
Нашето Косово	*Kosova jonë.*
Там Душан основа държава	*Aty Dushani themeloi shtetin,*
Там ни убиха краля	*Aty na vranë edhe mbretin,*
Там има и катедрала	*Aty është edhe katedralja,*
Където се молеха кралете	*ku kryqëzoheshin mbreta e krajla.*
Затова е люлката на Сърбия.	*Prandaj është djep i Serbisë.*

(Kacori 2011 : 21)

В стихотворението авторът доста внимателно подхожда към етническия конфликт между албанци и сърби и създаването на фалшив образ от сръбска страна, който през вековете се е превърнал в основна ябълка на междуетническите раздори. Стихотворението има известен сюжет, който проследява някои от най-важните събития и места, на които се основава митът за Косово като люлка на сръбската цивилизация и част от тяхната земя. Този двоен код нажежава емоционалната атмосфера и за съжаление въпросният мит още действа мощно сред сърбите. Контрастът е ясен – между албанския и сръбския фокус върху събитията. Авторската позиция е любопитна, защото предлага и ключ към разрешение на въпроса:

И ако паметта им е къса,	*E në qoftë se kujtesëne shkurtë e kanë,*
Припомняме им:	*Ua kujtojmë:*
Там са живели и живеят дардани	*Aty kanë jetuar dhe jetojnë dardanë*

(Kacori 2011 : 21)

Чуждият, другият, тук са сърбите, което дава ясно послание и за самоидентификацията на поета с Косово. Като важна имагологична аксиома при поета може да формулираме, че „те“, сърбите, са фалшификатори на историята.

Литературният дискурс в поезията на Кацори се опира главно на патриотични мотиви. Траекторията на стихотворенията в сбирката не създава впечатление за хронологическо подреждане на стиховете, а по скоро за тематично групиране.

Като майстор на лириката, Тома Кацори оценява поезията като емоция, облечена в красиви думи. Интересно по отношение на автоимиджа е стихотворението „На поета“, което обяснява неговите лични обстоятелства в качеството на поет, т.е. да си поет означава „в кръвта си да чувстваш огнената буря на носталгията и любовта (*në gjakun tënd të ndjesh stuhi të flakës, mallit, dashurisë*). Ти си поет и тогава, когато другите те осъждат, когато лицата на околните приличат на маски, а ти събираш чувствата в едно и продължаваш с вятъра на вдъхновението напред със смес на болка и надежда.

Тома Кацори и цялостното му творчество е обект на изследване от албаноложката Русана Бейлери, която вижда в него продължител на програмата на национално възраждане, най-вече в прокламирането на идеите за национално освобождение и обединение. (Bejleri, 2009) Важно е да отбележим по отношение на поетическия контекст мнението на авторката за Кацори, който „поради факта, че остава неотлъчен от родното място и майчиния език чрез останалите жанрове и свои дейности, поетическото му мълчание остава незабелязано и се възприема по-скоро като лично предпочитание. (Bejleri 2011 : 504)

4.3.3. Пространно и задълбочено изследване на живота и дейността на писателя Тома Коцори.

Настоящата част прави подробна критическа рецензия на монографията, посветена на живота и дейността на Тома Кацори в България (Bejleri, 2022). Подчертани са отново изходните теоретични постановки и съществени факти с оглед и на имагологията, националните митове и символи.

4.5. Косово и поезия за истината на Блага Димитрова

Началото на XXI век носи нов климат за Косово. Отношенията между сърби и албанци, които стигнаха до фазата на война през 1998–1999 г. и изглеждаха неразрешим конфликт, лека полека се уталожиха и хората започнаха да мечтаят и да градят живот извън драматичната реалност. Ужасът от войната, насилственото изселване, масовите убийства и несигурност сред косовското население, отекват в душата не само на албанците, но и на чужди творци, които изразяват болка от случващото се и солидарност с албанския народ в междуетническите конфликти. Основен отличителен елемент на имагологията е „другият“ и в този смисъл поезията за Косово се ражда не само в географските ѝ и национални граници, а извира и от балкански автори. Българската поетеса Блага Димитрова посвещава голяма част от стихосбирката си „Балканиада-ада“ на Косово. Малката книжка със стихове и есета е преведена от поета и литератор Агим Винца през 2000 г.

Самото естество на стихотворенията касае явлението на „другостта“ и „другите“ и може да бъдат приети като обект на имагологично изследване. Лирическата поезия е най-честият жанр, в който присъства образът на Косово, макар по принцип да присъства и в другите жанрове. Ние приемаме, че имагологията в своята интердисциплинарност има възможност да прави комплексни анализи на образите за чужди или свои страна, култура, хора, затова твърдим че поетесата създава образа на сръбската държава, чужда за нас, като се мотивира от събитията и в Босна, които са извън нашата страна. Войната, започнала в Босна, която по-късно засяга и Косово, е предизвикана от един общ за тях враг и в този аспект Блага Димитрова обрисува отрицателен образ на сърбите.

Авторката се спира на живота на косовското население и представя в някои от стихотворенията историята на Косово през последния век. Поетическата образност е за живот, изпълнен с постоянно заминаване и преселване през XX век, като цялата косовска съдба се завързва в бахчата, която носят със себе си. Въображаемите ужасни събития се превръщат в реалност и имат конкретна човешка цена. Начинът на писане за другите е воден от хуманизъм и линия на солидаризация с Косово.

Самата стихосбирка се състои от три части: Босна, болка моя; Вятър от Косово и триптих с есета. По времето, когато се създават тези творби, Босна е във война, а Косово е под окупация от Сърбия. Създава се усещането, че субективността на лириката отразява обективната реалност. Мотивите в първите две части са различни, доколкото отразяват конкретни събития, преработени от поетическото въображение на авторката. Общото е драмата на войната и негативният образ на сърбите като общ враг и неин причинител. Темата за идентичността и стереотипите около другите, а също за предразсъдъците и вкоренените мнения, е преодоляна според мен именно в частта „Вятър от Косово“, защото самото заглавие сякаш предизвестява, че се носят новини и промени за ситуацията в Косово, която я „коси страшна коса“, а жените са облечени в черно като след чума – майки и млади невести:

Страшна коситба коси Косово.	*Një kose e tmerrshme kosit Kosovën*
Чума ли с черни чумбери зачерня	*Ç'murtajë e zezë i veshi me të zeza*
Стари майки и млади невести?	*nënat plaka dhe nuset e reja?*

(Dimitrova 2000 : 67)

Косата, която коси, създава на български език изключително силна образност с названието на държавата, което е преминало с идентична образност в превода. Блага Димитрова описва и дълбоко трагичните моменти на бежанците:

Изгнаници –
Разтирени стада, подплашени
От тътена на своя бяг.

Mërgimtarë,
Kope e frikësuar, e shpërndarë,
Nga gjëmimi i vrapit tuaj.

(Dimitrova 2000 : 67)

Поетесата създава тристишни строфи, като във всяка строфа оформя тема, за която се създава образността и се изразяват чувствата. Стиховете приличат на брънки от верига, която съдържа множество теми, но разнообразието им не води до разкъсване на цялото. Метафората на балканския кръст се среща в няколко строфи и не е просто художествено средство, а отразява и конкретен стереотип за Балканите. Цитираме стихотворението „Балканизация“, в което тъмните краски са най-сгъстени:

Стига за Правата на човека!
Ще балканизираме Европа:
гнет, раздори, кръвнина до века!

Deri kur me Të drejtat e njeriut?
Do ta ballkanizojmë Evropën:
Dhunë, grindje, gjakderdhje pa fre!

(Dimitrova 2000 : 49)

В стихотворението „Век бежанец“ се оглежда имплицитно косовската история през XX век с мотото *„Косово е близо“:*

Възглаве на кръстопът
Покъщнина в каруца.
Покрив от чергило.

Nën kresë ne udhëkryq
Plëng e shtëpi në karrocë
Mbulojë cergash.

(Dimitrova 2000 : 42)

Основното притеснение на поетесата е загубата на човечността и човешкия облик от страна на завоевателите и че е странно, че това се случва в края на XX век. Дори сега човекът се стреми към война, а не слуша съзнанието си, историята се върти и повтаря грешките на миналото.

Блага Димитрова може би за първи път въвежда Косово като тема в българската литература, като стихотворенията ѝ отразяват съществувала реалност, на която поетесата е съвременник и страничен зрител. Стиховете са рефлексия на болезненото безпокойство и съзнанието, че става дума за трагична реалност, която се случва наблизо. В есетата си Блага Димитрова показва определени характеристики на балканския човек, сред които намирам за резониращa с нашата съдба мнението, че „за балканците най-омразният човек е човекът без родина – дърво без корени!“ (Dimitrova

2000 : 74). И ако отечеството има легендарен смисъл за всеки човек и за всеки поет, възниква въпросът какъв смисъл би имала наша поезия, в която Косово не присъства?

ПЕТА ГЛАВА
ЕМИГРАЦИЯ

5.1. Косово в поезията на албанско-турския поет Мехмет Акиф Ерсой

Специална категория, представляваща другия в литературата, са писателите, които са с двойна самоличност в литературния свят. Такъв пример сред майсторите на турската литература е поетът от албански произход Мехмет Акиф Ерсой (Mehmet Akif Ersoy (1873-1936).

В началото на XX век в албанската литература, а и в балканската, вече се прокрадва определена визия за Косово. Естествено че знанието за албанските политически събития през XIX век и особено след 1913 г., насочва някои чуждестранни поети и интелектуалци към парчето балканска земя, наречено Косово. Политиката на великите сили обаче зануляват този интерес.

Доколкото темата на дисертацията ми е виждането на другия, в дадения случай турско-албанския поет Мехмет Акиф Ерсой е добър пример по какъв начин вижда той Косово в стихотворенията си от външна позиция. Трябва да отбележим ретроспективно, че имената на много албански творци присъстват в историята на турската литерература. Изследователят-ориенталист от Косово Хасан Калеши (1922-1976) смята, че „Албанците са дали на османската поезия няколко поети, които са оставили незаличима следа в своята епоха, въвеждат ново направление в османотурската поезия, показват своя оригиналност и отварят нови пътища.“ (Kaleshi 1976 : 156). Конкретно Мехмет Акиф Ерсой остава в паметта на поколенията с това, че е автор на текста на националния химн на Република Турция, приет през 1921 г.

Косово е частта от Балканите, където образът на насилието, изселванията и поредицата от войни, докосват душата на поета. Думите на литературния теоретик Миловой Солар (Milovoj Solar), че „Литературата е неразделна част от ежедневието и като такава говори за това, за което свидетелства всеки човешки опит да осмисли реалността“ (Solar 2013 : 17), илюстрират по какъв начин поетът Ерсой се е опитал да осмисли и пресъздаде образа на Косово. Така поезията му за Косово не се ограничава в географските ѝ граници, а преминава отвъд албанския свят. Той принадлежи на две литератури, но на друг свят, тъй като е роден в страна, различна от родината на баща му. Той успява да балансира две национални чувства. В този смисъл стихотворенията му са практически пример за изучаване на имагологията. Турският критик Неджметин Туринай казва: „За Акиф са еднакво родина Истанбул и Турция, и Косово. Основната причина да страда по родното място на баща си е, че дядо му и други роднини все още живеят там“ (Turinaj 2016: 52).

Въпреки че поетът успява да запази устойчиво душевно единство между двете национални идентичности, неговите чувства преминават границите и той се самоопределя лаконично емфатично в един стих:

да, албанец съм! *po, jam shqiptar*! (Ersoj 2009 : 303)

Независимостта е основно искане на албанския народ, но дългоочакваният резултат идва с тежки последици именно за народа. Повечето от албанските класици са

свидетели на тази реалност, като сред тях се нарежда и поетът Мехмет Акиф Ерсой. Макар роден и отраснал извън Косово, неговият албански духовен хоризонт прониква в поетичното му вдъхновение. Поезията на автора отговаря на няколко въпроса: какво може да направи един поет в защита на отечеството; какво е значението на отечеството за човек, роден в чужбина и какъв смисъл виждаме ние, съвременните читатели, в подобно поетично изражение. С оглед на имагологията най-важно е да уточним дали Ерсой гледа на Косово с очите на турски поет или на албански поет?

5.1.1. Литературният образ на Косово

Чувствата са отвъд възприятията на очите. Затова Косово е част от подсъзнанието на автора и естествено става пряк обект на вниманието му. Поезията му е вдъхновена от величието и мъченическата съдба на отечеството. С поетическо майсторство и дълбоко вкоренени чувства към народа си той изразява същността, есенцията на албанския дух.

Румелия или голяма част от сегашните Балкани приживе на поета Ерсой са в рамките на Османската империя. Истината е, че поетът се притеснява от разпадането на тази империя, включително и заради това, че Албания и малкото Косово се разцепват. Когато говорим за поезията на Ерсой, не бива да забравяме, че във времето на Османската империя религията е определящ фактор за идентичността. Поезията на Ерсой сигнализира, че самият автор е повлиян от тази житейска концепция, че споделя религиозния мироглед и той е част от лириката му. Ясно изразеният религиозен мироглед го кара да следва различна поетична структура. Повечето от стихотворенията му започват с елементи от Корана. Този стил е напълно непривичен за албанските поети-класици от Възраждането. Но подобна особеност по никакъв начин не променя обстоятелството, че той пише в защита на албанския народ. Съгласна съм с мнението, че авторът „поставя националната идея в сянката на религиозната принадлежност, като смята, че разцеплението на мюсюлманските народи е извор на нещастието им, а също липсата на колективна реакция за сметка на прекалено акцентиране върху етническите различия“. (Matoshi 2016 : 182) Като искрен и дълбоко морален интелектуалец вярваме, че той е бил наясно, че най-същественото е народността.

Ерсой не е автор, който пише стихотворения, с които да събуди омраза към народа-завоевател. Той човешки не може да се освободи от образа на отечеството, на който придава бунтовни нотки и разбира, че народът му е изправен пред ужасяваща реалност. Албанците никога не са желали война със съседите си. Картината на насилието срещу албанците трябва да се подчертае, че дава повод и на чужди автори да обрисуват имагологични картини, сред които британката Едит Дърам. Тя нарича албанците в същия този период „нейния най-любим народ“ и описва какво ги различава от останалите в района: „те са устояли на многонационалността в течение на хиляди години“ и искат единствено да намерят в мир и хармония място на Балканите, „но са изправени сега срещу много по-лош враг от турците и това са славяните: Русия с фанатичната си църква, сърби, българи…“ (Todorova 2013 : 181).

Поетът издава стиховете си за Косово през 1913 г., когато се формира независимата албанска идентичност. Към Косово той пише със състрадание и симпатия, но в качеството си на турски гражданин. Поради това може да кажем, че съчувствието към другия не е в смисъла на патриотизъм, а на извисен поетичен

хоризонт. Редовете му за Косово са прочувствени. Ако ги поставим в рамките на другостта, образът на поета слиза от историческата плоскост и се позиционира единствено в литературата. Авторът олицетворява Косово с гробище:

Дотолкова ужасен е траурът в средите около мен
Че се простира като гробище и това е моята страна.

Aq e tmerrshme është zija që vërtitet në rrethin tim
Sa që para më shtrihet një varrezë që është vendi im.

(Ersoj 2009 : 297)

Източник на подобно възприятие са преминалите войни и стремежите на воюващите страни – от една страна нападатели, от друга страна – защитаващи се. Емпатията към албанския народ като цяло е напълно осезаема за читателя:

В голяма мъка е тримилионния народ
Виж как се разкъсва
Стани татко от гроба, където почиваш
Живите не се притекоха на помощ, ти поне иди…

Për shkak të hallit të tre të patruve, një popull tre milion
Pa shih si grihet!
Ngrihu, ati im nga varri ku pushon!
Të gjallët s'vrapuan në ndihmë, të paktën ti u shko...

(Ersoj 2009 : 299)

В стиховете се усеща и критична нотка, чрез която се сатиризира липсата на национална гордост. Той призовава мъртвия си баща да помогне на албанските земи, защото живите се правят на умрели, докато Албания гори в пламъци. Поетът продължава още по песимистично:

Отиде си земята, където дядо ми ореше и посаждаше живот
Iku toka ku im gjysh lëroi e mbolli jetë...

(Ersoj 2009 : 300)

Цялата дълбочина на страданието е в частта, в която Косово е представено като горчива пустиня. Чувствата му са смес между гняв и мъка, която в определен момент се разпалва като буря:

Кое е това пусто поле в далечината
Което горко стои в самота?
- А не го познаваш? Косово
И как да го познаеш?
Да, прав си, че не го познаваш,

Ç'është ajo fushë e shkretë që duket atje larg
E që rri ashtu e hidhëruar?
-A se njeh ? Kosova!
Po si mund ta njihje?
Po, edhe pse se njeh, ke të drejtë,

Не остави камък върху камък *S'ka lën gur mbi gur*
Побеснялата жестокост *egërsira e tërbuar!*

(Ersoj 2009 : 377)

Лирическият герой не вярва, че става дума за същото Косово, което е било пропито с гордост на всяка крачка, а сега е оставено като кърваво поле, и няма и следа от достойнството, с която са се гордели албанците. В един момент лирическият герой се съмнява, че Косово е истински реално съществуващ образ, а не просто илюзорен блян:

Ти ли си или илюзия за теб, безверно Косово? Ti vet je, apo iluzioni yt, Kosovë e pabesë?
Ах, всяка крачка към теб беше гордост на хиляди! Në, sikur çdo hap tek ti ishte mijëra krenari!

(Ersoj 2009: 300)

Без да излизаме от рамките на темата, трябва да подчертаем, че поетът си налага тежко творческо бреме. Албанският народ е завладян от народи с различна религиозна принадлежност, затова не може да се ръководи просто от религията в стремежа си за идентичност. Именно това разбират албанските възрожденци като цяло и това ги различава от европейските романтици, за които монотеизмът не се поставя под въпрос. (Qosja 1975 : 69).

Ерсой може да бъде упрекнат от гледна точка на албанския възрожденски патриотизъм, че не пише за Турция като завоевател на албанския народ. В абсолютен смисъл Турция никога не получава отрицателна конотация в стиховете му. Историята на Косово под османска власт не е тематичен обект на вниманието на поета. Така наблюдаваме двойственост – от една страна вдъхновен от най-висши национални идеали албанец, а от друга страна изпълнен с възхищение към държавата си турски гражданин. Поетичното послание на Ерсой е очевидно двойнствено, на поет с две гражданства. Затова историческата битка за Косово поле през 1389 г. остава изцяло извън вниманието му, при все емоциите към Косово, макар тази битка да е решаваща по пътя на османското нашествие към Западна Европа. Историческото въображение на автора се опира на съвсем различна образност, а именно, че на косовска земя е погребан султан Мурат I:

Виж под чии крака охка земята *Pa shih tani se nën këmbë të kujt rënkon toka*
Приютила в пазви Мурат Първи! *Që Muratin e parë e fsheh në gji!*

(Ersoj 2009 : 377)

Като автор, който трябва да изрази отношение към поезията на Ерсой в цялост, трябва да подчертая, че за него Косово е поставено на централно място и на пиедестал, независимо от ролята и оценката на всички други действащи лица и народности в историята. Ерсой като поет и неговите албански читатели се намират на голямо разстояние, макар че още приживе стиховете му са четени от албанците в неговите

среди. Фактът, че пише на турски език, означава, че албанската общественост не е достатъчно информирана за творчеството му. Чак през последните години се появи по-богат материал и анализи, които го сравняват със Сами Фрашери, брата на възрожденския символ Наим Фрашери. Сами Фрашери също принадлежи на албанската и турската култура едновременно в периода на Възраждането. Изследователят Хюсен Матоши характеризира поета като „полифонична фигура, симбиоза между човек на изкуството и науката, който освен монументалния принос във формиралата го приемаща култура, никога не забравя корените на своя произход.“ (Matoshi 2016 : 180) Чрез стихотворението „Марш на Независимостта“, станало химн на Турция, той става ключова фигура в турската литература, а в албанската литература дава реална възможност чрез благородството на личността си читателите огледално да съзрат в него своя образ и своята съдба.

5.2. Албанските поети и емигрантството

Образът на родината при авторите емигранти е най-често присъстващият в цялата история на албанската литература.

Естествено е, че гурбетът и емигрантството, съпровождали цялата албанска история, създават и отчуждение от родната страна, и симбиоза и претопяване в живота на приемащия народ. Имагологията допринася за самопознанието в подобен контекст – да видиш себе си и другия от различен ъгъл – себе си отдалеч, а другия почти от неговата позиция. Настоящата глава се спира на различни миграционни практики и отражението им в поезията. Подбраните за анализ автори са донякъде личен избор, обусловен от възможността произведенията им да дадат отговор на по-значими въпроси за албанската литература и за сравнителното балканско литературознание.

5.3. Настоящата част е посветена на произведението „Енциклопедия на емиграцията“, на поетите Табаку и Орсеку, което смятам за изключително проникновено за възгледите едни за други на емигранти и на останали в родината.

5.4. Вътрешнонационална миграция на албанските поети

Агим Гякова и Адем Истрефи са поети, творили по едно и също време и споделили една и съща съдба – принудителни изселници от Косово в Албания. Макар сред свои, те са далеч от родното място и нямат достъп до него, затова поезията им е плод на носталгия и спомени. През 60-те години на XX век именно това са двамата депортирани от родината си автори, които пишат за Косово, като изразяват бунт срещу тежкото положение на сънародниците им след Втората световна война, пишат стихове, в които припомнят славната история на Косово и изразяват надежда, че откъснатата част от народа през 1913 г. един ден ще се съедини отново с него. Макар 1913 г. да е далеч в поколенията, разделението на народа на две части с червена разделителна линия оставя непреодолим отпечатък и усещане едновременно за страдание и надежди. Двамата поети са изгонени от страната си през 50-те години, когато Косово е в напрегната политическа ситуация и има масови депортации. Известно е преселението

на четиристотин хиляди т.нар. „турци“ към Турция, което е духовно съкрушително за албанския народ.

В съзнанието на поетите родната страна става двойно по-скъпа и обичана. В съкровищницата на паметта на Агим Гякова кипи времето на младостта му, роднят град Гякова, майка му. Макар и в трудна ситуация – изгонен от родината и посрещнат със съмнение от диктатурата в Албания, той не може да отмине всичко в мълчание. Думите “Една дума истина прозвучава като един пистолетен изстрел“ (по Gjoka 2011) важат изцяло за битието на поета, макар парадоксално темата за Косово през този период да не се посреща добре от диктатурата. Той обаче не спира с творчеството и спомените му съставляват своеобразна автобиография. За литературния критик Бехар Гьока поетът Агим Гякова има особени морални качества и неслучайно той го нарича „Поет и на двете страни на границата“, като споделя следното: „за четирийсет години живот в Албания интересът му към съдбата на Косово никога не пресъхва, нито променя спецификата на родния му говор, нито хумора, нито специфичните за отвъд границата шеги и закачки, нито характера на албанец с достойнство и беса, той остава неизменен албанец от Косово, първенец като гражданин на родното място, но и на Албания, който успява да спои в характера си най-хубавите качества на съвременния албанец“. (Gjoka 2011 : 47).

Поезията с тема Косово на Агим Гякова и Адем Истрефи е по своето естество поезия на спомените. Те са реално отделени от родината от югославския комунистически режим, живеят в Албания с носталгията по родното място, майката, приятелите, родния град, горите и полята наоколо. Освен носталгичната красота Агим Гякова обрисува драматични картини на насилственото изселване на албанците от земите им, на страданията и жертвите, които са принудени на понесат. През 1962 г. той издава първата си стихосбирка „...И казват, че има мир на света“ *(...Dhe thonë se ka paqe në botë),* като заглавието съдържа горчива ирония.

Стихотворението „Поздрав на приятелите ми и на града Гякова“ (*Përshëndetje shokëve dhe qytetit tim, Gjakovës)* припомня детството и хилядите бели, правени с лекота и щастие, дори когато са рискови и носят опасност. Едноименната със стихосбирката поема обединява десет песни за Косово, като всяка има различен мотив и гледна точка. В първата песен е представена неясната обстановка в Косово, символизирана от мъглата: „Есен е, Косово (*Ashtë vjeshtë, Kosovë*) и продължава с болезнени строфи за родината, откъдето е насилствено изселен. Чуваме старата планинска песен, пята в дебрите на историята преди векове.

В настоящето Европа е заблуждавана от сърбите, че „Ние ще облагородим косоварите“ *(Na do t’i kulturojmë kosovarët),* а албанците от Косово са лъгани с лозунга „братство-равенство“. И докато европейските народи процъфтяват в свобода, мирът в Косово е далеч и основателно може да се зададе въпросът къде е този мир, когато всяка сутрин се чува подобен коментар:

Хей, чу ли...?	*Hej, a ndjeve...?*
Снощи е убит един косовар!	*Mbramë u vra një kosovar!*
Хей, снощи е разстрелят един косовар	*Hej, mbramë u pushkatue një kosovar!*
Хей, снощи е удушен един косовар!	*Hej, mbramë u mbyt një kosovar!*
Хей, снощи е наръган един косовар!	*Hej, mbramë u therr një kosovar!*
Хей, снощи е обесен един косовар!	*Hej, mbramë u var një kosovar!*

Хей, снощи изгониха стотици хиляди косовари! Hej, mbramë u përzunë qindamija kosovarë!

(Gjakova 2010 : 56)

Повторението на междуметието „хей“ прилича на словесен протест за това къде е „мирът“, за който се говори?! Начинът по който е построено стихотворението има за цел да покаже, че албанският народ остава, подобно на цялата си история, в самозащита, а не е завоевател, затова Косово не заслужава подобно отношение в Европа. Поемата завършва без никаква надежда за по-добро бъдеще за Косово. Това са тежки и страшни години и според поета Косово ще си остане „събирателен музей за всички вековни страдания“ (Gjakova 2010 : 56), тъй като мирът никога няма да възтържествува.

Подобна тематика засяга и Адем Истрефи. Той също е роден в Косово и е депортиран на млада възраст в Албания. Стихосбирката му „Косовски нощи“ (*Net kosovare)* е изпълнена със спомени, като повечето не са никак романтични. Нощта е опасно време, в което те чакат засади, в които животът се пречупва и разпада под краката ти, писмата до майка му вероятно имат нерадостна съдба и той ги преразказва във въображаем диалог с нея. Любовта към отечеството не е просто възхищение, но и изпълнение на дълг. За Адем Истрефи критикът Рамадан Муслиу споделя, че е „оставен на остров, където може да извика във въображението си Косово, близките, средата, местния колорит, историческата драма, за да ги пресъздаде поетически и художествено чрез ореола на славата и величието.“ (Musliu. R. 2001 : 7).

Агим Гякова и Адем Истрефи отразяват определена категория поети, които творят извън родината, макар да са в албаноезична среда, като това дава възможност да се дискутира доколко става въпрос за изкуствено създадена другост.

5.5. Етнотипове в поезията на Арши Пипа

Арши Пипа е интелектуалец-емигрант по времето на диктатурата, който е пострадал сериозно от нея в началните години. В настоящата глава се разглежда концепцията за етнотип и се прилага върху неговото творчество.

ШЕСТА ГЛАВА
АЛБАНСКИТЕ МИТОВЕ

6.1. Общ преглед на теоретичните концепции

Съвременната албанска поезия, създадена в Косово по време на бивша Югославия има възможност да се отвори към модерните европейски тенденции в края на 60-те години на XX век. До този период тя все още е само изразител на идеите на новото общество, на национално-освободителната война, на еманципацията на жените, на правата, дадени на албанската общност в Косово и т.н., но в този период тя се обръща и към по-дълбоки философски мотиви като изследване генезата на човешкото съществуване, връщане в митични и легендарни времена, модерна философия. Това различава съществено поезията в Косово от поезията в Албания, която до падането на диктатурата през 90-те години е изцяло подчинена на класовата парадигма, в която дори митовете са подчинени на разбирането на новата класа. И в историята, и в настоящето се изискват митове, които да служат на тогавашните класови разбирания: "*Първият период на зараждането и кристализирането на метода на социалистическия реализъм в нашата литература съвпада с времето, когато в нея битуват много малко митологически теми и образи. Този факт е свързан с конкретните исторически обстоятелства, като например борбата срещу „митологичното крило" в реакционната литература по времето на режима на Зогу и на фашисткото нашествие."* (Uçi 1982 : 362).

От теоретическа гледна точка смятам, че сред най-комплексните изследователи на мита е Осман Гаши от Прищинския университет, който има две издадени монографии по темата: „Литература и мит" и „Мит и европейски романтизъм". С оглед на това привеждам неговото мнение, че „Митът е наречен граматика на въображението". (Gashi 2006 : 126)

По-нататък привеждам мнения и дефиниции на Мирча Елиаде, Олга Файденберг и Зоран Чолакович, а също кратка рецензия на изследването на албанската литературоведка Флореша Дадо „Мит, символ и реалност в модерната ни литература".

Специално внимание обръщам на статията „Мит и демитизация" на косовския литературовед Агим Винца, според когото „митологичния материал в литературната творба не бива да бъде реторично украшение, а средство за придобиване на нова естетическа стойност". (Vinca, 2006 : 109)

Любопитно е и изследването на Хюсен Матоши „Митът на политическия лидер в съвременната албанска поезия", според което „много известни албански автори създават модерни митове, построени върху принципите на класическата митологична достоверност." (Matoshi, 2006 : 364)

Като цяло в албанската литература има изследвания върху следните митични фигури:

1. Обширни библиографии, свързани с образа на Скендербег в албанската литература. Митът за Скендербег е на първо място по литературни интерпретации.
2. Има изследвания по легендарни мотиви от типа на вграждането и завръщането на мъртвия брат, а в исторически аспект – битката за Косово поле.
3. Проучвани са зооморфни образи като змията, орелът и др.

4. Митове, свързани с националната идентичност като албанската „кула“ – жилище в Северна Албания, Кануна и т.н.

Сали Башота развива конкретно темата за мита в албанската национално-романтична литература. В онзи период функцията на мита се реализира чрез патриотична тематика, което превръща мита за идентичността в най-важния за времето. Йероним Де Рада от арбърешките автори твори за мечтаната изгубена родина и „създава мита за изгубеното отечество, докато Наим Фрашери създава мита за щастливото отечество“. (Bashota 2006 : 141) Башота обръща внимание, че често границата на митовете излиза извън литературата и прекрачва в други области и така от древни митове се създават съвременни и обратното.

Скендербег е една от основните фигури на албанската национална митология. От имагологична перспектива образът му е използван, за да укрепи албанската национална идентичност. Той символизира съпротивата срещу османските поробители и националния героизъм, докато за чужденците е мит за балканския герой, защитил Европа от османското нашествие.

Друг важен мит в имагологичен план е митът за *бесата* или дадената дума. Бесата е знак на вярност, чест и спазено обещание, ценности, които са част и от албанската национална идентичност. Точно този мит в очите на чужденците представя албанците като хора на честта, за които дадената дума е ненарушима. И имагологично и автоимагологично този мит създава усещането, че албанците като народ имат високи морални качества. Не случайно в различни исторически периоди албанците са описвани в Европа като горд народ и борбен народ, който съхранява древните си обичаи. Естествено, че митовете засилват и негативните стереотипи на посочените качества, които са *изолиран, изостанал и насилствен*. Все пак като цяло в литературата и чуждите текстове албанците са уважавани за бесата, храбростта и съхранението на идентичността си.

Най-известният в чужбина албански писател, Исмаил Кадаре, успява да вложи в сюжетите на своите творби именно подобна дълбока историческа, политическа и културна тематика, която чрез уникалния му стил смесва фантастиката с алегорията и реалността, а също преработва класическите албански символи и митове. Според изследователката Виола Исуфай (Viola Isufaj) *“Кадаре премоделира древните, класическите и албанските митове в нова визия, в съвременни наративни структури, които въображението му и индивидуалният му повествователен стил развиват. Древните митове се възраждат почти като истински в наративната илюзия. Т.е. авторът образно пресъздава и реконструира древния мит, като се опира на съществуващия инвариант”.* (Isufaj 2013 : 17). Това не просто трансформира мита, а преди всичко го модернизира и по този начин самият Кадаре се превръща в символ и мит на албанската литература. За това пише например Питър Морган в книгата си „Исмаил Кадаре: писателят и диктатурата 1957–1990“, в която той анализира начина, по който Кадаре майсторски заобикаля цензурата на комунистическия режим чрез въздействащи символи от митологията и историята.

Исмаил Кадаре в поезията си широко използва загубата на балканската коалиция от турците в битката за Косово поле през 1389 г., която е сред най-важните митове и в албанската литература, и в сръбската литература, но с противоположно осмисляне на себе си и другия. В своето изкуство Исмаил Кадаре, както и много други автори, си поставя за задача да развенчае сръбския мит за Косово. Като отвъд повърхностните

разсъждения той се насочва към премахване булото на фалшивите илюзии, създадени от сръбския народ за Косово. Чрез играта на символи, метафори и други изразни средства албанските поети надхвърлят представянето на историческата реалности демитизират концепциите на сръбската политика, използвани, за да отричат на албанците правото на свобода. За албанските поети това е повече от обикновен поетичен процес, а създава по-широка перспектива, дава им още едно основание да пишат и да пишат добре, за да могат да се противопоставят на този мит.

6.2. Митът за Косово и митизацията на Косово

Косово е широка и многопластова тема в албанската поезия, която се наслоява и набъбва чрез мита и митизиране на разказите за него. По думите на Миловой Солар „митовете служат за всичко и обясняват всичко“ (Solar 2000 : 81). В този смисъл Косово в поезията става майка за сина си, който вижда всяка нейна болка; става изгарящата от страданието и смъртта земя под ударите на различни завоеватели; става носталгията и болката на гурбетчията и емигранта; става птицата феникс, която възкръсва от пепелта си, както и разделената земя подобно на националния флаг. Всички образи, символи и изразни средства обрисуват тежките рани върху народа на Косово. Всяка епоха безспорно има предпочитани митове, затова в дисертацията съм подбрала творци от един и същи период, които използват по сходен начин митологията и за които Косово е неотменна част от най-известните им поетически творби: Али Подримя, Бекир Муслиу, Агим Винца, Дин Мехмети и Висар Жити.

6.3. Косово – история и мит

Бекир Муслиу (Beqir Musliu) е поетът, който въвежда в употреба митологичните и легендарни фигури, а също митичното повествование в албанската поезия от Косово. В неговото творчество Косово е представено като „Поле“, което е завладяно от „страховития хор“, но така и не се изяснява кога се случва това действие, дали синтагмата изразява постоянните нашествия, дали е битката от 1389 г. или границите от 1913 г:

Казаха	*Thanë*
Косовските овчари	*Barinjtë kosovarë*
Слязоха от тази страна на любовта	*Zbritën në këtë anë të dashurisë*
Начело на певците	*Në krye të këngëtarëve*
Доведени от Албанополис	*Që i solli Albanopolisi*
Преди онзи страховит хор	*Para se ai kor i tmerrshëm*
Да завладее Полето	*Të pushtonte Fushën*

(Musliu B. 1978 : 64)

Митът за Косово в поезията на Бекир Муслиу се разглежда и от албанския литературовед от Северна Македония Нехас Сопай, който подчертава, че полето символизира трагична съдба и се превръща в трагично пространство, подобно на трагичната съдба на Орфей в поезията на Бекир Муслиу: „Пренасянето на мита от тракийската реалия в Илирия, в Полето (т.е. в Косово) е универсално право на Аз-а на великите албанци, които се идентифицират с красивото трагично, а авторът във

вселената на творбата си позиционира много точно къде се намират универсалното право и истина.*”* (Sopaj 2008 : 139).

Митът за Косово при много автори се създава чрез митизиране на разказа за него. Макар че Косово е реално място, географски известно и присъстващо в съвремието, в поезията от 90-те години има тенденция да се митизира чрез „повествованието“ за него:

Само не знам дали знае горкият, че и аз има право
да живея. Пиша този текст, за да покажа, че живея
в страна с името Косово, където нито децата, нито
големите знаят кога е Коледа, Нова година или
някой от националните празници.

Vetëm nuk e di a e di i gjori se edhe unë kam të dre-
jtë të jetoj Shkruaj këtë tekst të dëshmoj se unë
rroj në një vend me emrin Kosova ku fëmija as të
rriturit nuk dinë kur janë Kërshëndellat Viti i Ri
apo ndonjë festë kombëtare.

(Podrimja 1994 : 5)

Съгласна съм с мнението на Осман Гаши, че литературата е най-подходящата почва, където може да се поддържа животът на мита. (Gashi 2006 : 131) Това илюстрира едно от стихотворенията на Али Подримя, в което митизирането на Косово и на хората, които живеят там се постига чрез метаморфозата на хората в дървета. Канадският албанолог Роберт Елси също е впечатлен и добавя „Произведенията му бълбукат от метафори“. (Elsie 2001: 454) Косово е представено като безсмъртно, затова и жителите му стават такива. Те не умират, а се превръщат в корените на дърво, вероятно за да изчакат по-добро време, за да се върнат сред хората:

В Косово не се умира	*Nuk vdiset në Kosovë*
само хората се превръщат	*vetëm njerëzit shndërrohen*
в корени и клони на някое дърво	*në rrënjë në degë të një peme*

(Podrimja 1994 : 5)

Подримя е сред най-популярните и високо ценени лирици и мислители в албанската култура, който чрез поезията прокарва подчертани ноти на непокорство и се опитва да отрази реалните процеси на живота в Косово. Той пише рано стихотворението „Метохия във великата 1941 г.“ (*Metohia në vjetin e madh 1941),* но не го издава в стихосбирките си от 60-те години. Преработено и преструктурирано стихотворението вижда бял свят десет години по-късно, през 1971 г. в стихосбирката „Сянката на земята“ като някогашното название Метохия е заменено с името „Косово“, а цялата стихосбирка е под формата на поема, разделена на части. Въпреки риска, който подобно поетическо решение носи в публичния живот, той се осмелява да го поеме и с това достига право до сърцата на читателите си. Цялата стихосбирка е посветена на темата за Косово.

Лирическият герой в „Една от безсънните нощи“ (*Një natë nga netët pa gjumë*) персонифицира Косово с майката, която вика да се събуди и да почне нов живот. Поемата дава надежда за бъдещето:

Събуди се, Косово!	*Zgjohu, Kosovë!*
Събуди се, мила моя майко,	*Zgjohu nëna ime e dashur,*
Моето потъпкано име и чело	*Balli dhe emri im i shkelur-*
Събуди се, хей! Чувстваш ли плача ми?	*Zgjohu, oj! A po e ndien vajin tim?*

(Podrimja 1971: 23)

Лирическият герой е вездесъщ и познава и най-малките детайли от съдбата на родината си, знае какво се случва и периода на големите бури:

Аз, твоят син, Косово, знам неизречените желания
Познавам сънищата, заспалите от векове ветрове,
знам страданията, радостите, смъртите,
знам белите изгреви и горящите краища;

Unë biri yt, Kosovë, t'i njoh dëshirat e heshtura,
t'i njoh ëndrrat, erërat e fjetura me shekuj,
t'i njoh vuajtjet, gëzimet, vdekjet,
t'i njoh lindjet e bardha, caqet e tua të kallura;

(Podrimja 1971 : 10)

Анафората в горната строфа звучи много приятно и не допринася за напрягане на атмосферата и за мрачните тонове, типични за други негови стихотворения, в които преобладава неудовлетворението и тъгата. Завършекът е красив и конкретен, звучи декларативно, но изпълва самия читател с гордост:

Аз, твоят син, по-добре от всеки друг те познавам, Косово.
Unë, biri yt, më mirë se kushdo tjetër të njoh, Kosovë.

(Podrimja 1971 : 10).

Силните чувства към отечеството никога не липсват. В частта на поемата, озаглавена „Епика“, Косово е изобразено като древно епично същество, като поетът пречупва границата между реално и фантастично. Лирическият герой пътува назад през годините в историята и се оказва във времето след смъртта на Скендербег преди 500 години, когато кръвта на албанците е поставена трайно в услуга на завоевателите. Алюзията е за еничарството:

Пет века съм продавал кръвта си.
Израснал съм с продадена кръв.

(Podrimja 1971 : 9)

Душевната болка за трагичната участ на албанския народ се превръща в решителност и клетва това никога повече да не се повтори. Фразата е знакова в съвременната албанска култура и често се цитира по различни поводи извън поетически контекст:

Приятели,	*Miq,*
Косово е кръвта ми, която не се подарява!	*Kosova është gjaku im që nuk falet!*

(Podrimja 1971 : 9)

„Този стих по-късно се превръща в много мощен топос в културния и обществен живот на Косово“, пояснява литераторът Басри Чапричи, като според него това е най-висшата поетична перла сред хората на перото: „Не познавам друг толкова монументален стих на албански писател“. (Çapriqi 2013 : 233).

Светът на въображението е много важен за поезията, особено когато е свързан с реалните събития. Поетът Агим Винца успява да преработи художествено много събития, които са се случили реално в Косово. Наблюдателният му поетичен взор не пропуска нито едно явление в косовската реалност. В някои негови стихотворения се долавя обективната призма на събитията, които самият той е преживял физически и духовно. Агим Винца съживява мита за ябълката на раздора, която поражда перипетиите в съдбата на лирическия герой:

Балканите (не) са буре с барут.	*Ballkani (s)është fuçi baruti.*
Косово (не) е ябълката на раздора[1]	*Kosova (s)është mollë e Eridës.*

(Vinca 1997 : 35)

В друго стихотворение ябълката на Ерида се разгръща и изяснява чрез митизацията на близнаците с различен характер:

Косово: люлка на Сърбия!	*Kosova: djep i Serbisë!*
Косово: люлка, която отглежда близнаци	*Kosova: djep që rrit binjakë!*
Единият иска да пие майчино мляко	*Njëri kërkon të thithë qumësht në gji;*
Другият иска да пие кръв.	*Tjetri të pijë gjak.*

(Vinca 1997 : 120)

Посланието е прозрачно. Името „Косово“ обединява двамата близнаци, които не си приличат. Антитезата рисува две противоположни картини едновременно, като описва реалното положение в Косово. Стихотворението е писано през януари 1997 г., когато Косово е пред прага на войната и лириката звучи напрегнато, подобно на усещанията от реалността, без да може да ѝ се противопостави.

[1] Българският текст е от оригиналните стихотворения (Димитрова 1999)

Митът е осъвременен и в стиховете на поета Дин Мехмети, който пише активно поезия с патриотична и историческа тематика. Името Косово за него обхваща цялата вселена – от земята до слънцето, т.е. Косово прекрачва в слънчевата империя. Косово е „Слънчева птица“ (*Zog i Diellit*), т.е. безсмъртно създание, което никога няма да изчезне. Този образ свързва Косово с култа към слънцето, но същевременно го превръща в митична фигура. Поемата „Косово, слънчева птица“ е разделена на 11 части и започва със стиховете:

Ти си дума, съхранена от земята	*Je fjalë e ruajtur nga dheu*
която влиза в кръвта	*Që hyn nëpër gjak*
И излиза при слънцето	*E del nëpër diell*

(Mehmeti. D. 1982 : 183)

Поемата завършва с емблематичната метафора, която е идентична със заглавието.

Участници в митовете по принцип са свръхестествените създания (Eliade 2014: 14), затова поетът Дин Мехмети издига Косово до подобно безсмъртие. Слънцето присъства като част от Косово и в други негови произведения.

6.4. Косово – страна на мита и поезията

6.5. Косово като източник на един мит

Исмаил Кадаре е албанският автор с най-голяма международна известност, който е писал почти за всичко и по всякакви теми. Като читател мога да кажа, че по всеки въпрос и тема, която изниква в съзнанието ми, винаги мога да открия произведение на Кадаре. Няма как той да не достигне до поетични творби за Косово и да не използва мита като художествено средство. Нещо повече, едновременно с митизацията той прилага и демитизация на сръбските претенции за Косово. Заглавието на стихотворението, което е важно да представим, е „Загубата на балканците от турците в Косово поле през 1389 г.“ (*Mundja e ballkanasve nga turqit në fushën e Kosovës më 1389)*.

Стихотворението има свой поетичен сюжет – въображаемо пътуване в онова време и дълбочинно представяне на трагичните ситуации, довели до фаталния край. Битката за Косово е решителна победа на османците по пътя им към Западна Европа, затова поетът в първите стихове казва:

Потънало в кръв и разноезични стонове полето се простираше нататък.
С идването на деня балканците поддадоха. Покрусително страдание!
Големият полуостров, събудил се в Европа, замръкна във Азия.

Fusha e mbytur në gjak e kllapi shumëgjuhëshe shtrihej tutje.
Bashke me ditën, ballkanasit u thyen. Medet!
Gadishulli i madh u gdhi Evropë e u ngrys Azi.

(Kadare 2002 : 162)

Поетът дава да се разбере, че трагедията на албанците се корени още в османското завоевание, като през вековете води до разпокъсване на земите им. Още в първите стихове се усеща талантът на Кадаре. Събитието от далечното минало е представено сякаш от негов жив свидетел. Той разгръща картината толкова релефно, че читателят сякаш я вижда пред очите си. Кадаре умее да свърже митичното с реалността. Съгласна съм с мнението на Байрам Красничи, че стойността на стихотворението не е във фактологическата информация, а „в художествения синтез на екзистенциалното положение по време и след османското владичество“. (Krasniqi 1984 : 104)

Символът на Османската империя, полумесецът, овладява половината от небето и взема под крилото си всичко балканско:

Падна нощта. Непознато и студено небе покри всичко,
После полумесецът се показа и пое в ръцете си всичко.

Ra nata. Një qiell i panjohur u shtri mbi gjithçka, i ftohtë,
Pastaj gjysmëhëna doli e mori në dorëzim gjithçka.

(Kadare 2002 : 162)

Оригинално въплъщение на мита за Косово откриваме в стихосбирката на Висар Жити „Как се ходи до Косово?“. Поезията на Жити звучи магично, като съвременна балада, защото пътуването е с модерни средства, но не води там, където зове носталгията и болката. Поетът намира решение като вика митичния кон Пегас, който да го отведе в Косово, където никога не е бил:

Ти, бяло конче, мой Пегас,	*Ti, kalë i bardhë, Pegasi im,*
Покажи ми как се ходи в Косово	*Si shkohet në Kosovë, tregomë!*
Мъчно ми е, а не съм бил никога	*Malli më ka marrë pa qenë kurrë.*

(Zhiti 2000 : 7)

Отговорът е, че в Косово може да се отиде само през кървавата река. Кръвта е знакът, който води лиричния герой към желаната дестинация, страната в която войната и бягството от нея громят народа:

Когато получиш друга рана в тялото	*Kur të kesh një plagë tjetër të re në trup,*
Следвай пътя на кървавата река	*Ndiq udhën e rrëkesë së gjakut,*
Която винаги ме изпреварва	*Që gjithmonë arrinë para meje*
И ме чака там – бълбукаща живот.	*Dhe me pret atje- gurgullime jete.*

(Zhiti 2000 : 7)

Висар Жити възпява Косово, което за него е и Троя, и Итака едновременно. Античните герои се сливат със съвременните. Лирическият герой пътува напред-назад

във времето, защото времето е едно цяло. Итака и Косово също се сливат в символ на родината:

Всеки човек	*Çdo njeri*
има своята Итака, казват поетите	*ka Itakën e vet, thonë poetët.*
Но и едно Косово носи в себе си	*Por dhe një Kosovë ka brenda vetes*
всеки човек.	*çdo njeri.*

(Zhiti 2000 : 105)

От стотиците стихосбирки, писани през повече от половин век, стигам до извода, че мита за Косово заема особено място в албанските земи на бивша Югославия през целия период на съвременната поезия. В поезията, създадена в Албания, този мит се появява чак след падането на комунистическата идеология, т.е. след 90-те години на XX век.

Митът за Косово понякога функционира по аналогия с легендите от албанския фолклор, а друг път – с античните митове, като често е съпровождан с легендарни същества и образи. Митът се създава и чрез митизиращия разказ, както наблюдаваме в поезията на Бекир Муслиу и Али Подримя. Митът е еволюирал с времето и вече е част от модерната парадигма на албанската поезия. Част от него и демитизацията му в сръбската версия, което в крайна сметка създава нов мит.

СЕДМА ГЛАВА
СИМВОЛИ

Шеста глава е посветена на националните символи в албанската литература. Сравнени са със символите, които срещаме при итало-албанските поети. Разгледани са универсални символи в балкански контекст като крепост, мост, Итака. Потърсено е мястото на жената като символен персонаж.

Много от символите за разгледани и в частта за митовете и митизацията, като между тях има естествено преплитане.

ИЗВОДИ

Анализът на националните митове и символи в албанската литература чрез тематологичен и имагологичен подход разкрива дълбочината и комплексността на културните преплитания, които формират националната идентичност. Митовете като корени на традициите и легендите, играят ключова роля в изграждането на националния наратив, като отразяват ценностите, вярванията и аспирациите на албанския народ. Чрез конкретната тематика митовете в литературата най-често засягат борбата за независимост, героизма, тясната връзка с родната земя и историята. В резултат на проведеното изследване могат да се изведат следните основни заключения:

1. Албанската литература като огледало на обществото и историята му използва националните митове и символи, за да изрази и предаде ценностите, вярванията и аспирациите на албанския народ.
2. От литературните анализи можем да заключим, че в съвременния свят, в който глобализмът и културните взаимодействия стават все по-мащабни, националните митове и символи се сблъскват с нови предизвикателства, които предполагат по-дълбоки тематологични и имагологични проучвания.
3. Разработката върху националните митове и символи в рамките на тематологията и имагологията разглежда начина по който се поддържа националната култура чрез разкази и сюжети (митове) и знаци (символи), представляващи идентичността и културното наследство.
4. Тематологичният анализ извежда като основни теми в албанската литература борбата за свобода, героизма, националното единство и запазването на културното наследство.
5. Имагологичният подход от своя страна помага да се ориентираме по какъв начин националните митове и символи в албанската литература се възприемат вътре в отделните сегменти на албанската общност, а също извън нея.
6. Албанската литература отразява въздействията на чуждите култури и социалните промени и в този процес използва символите, за да съхрани будно чувството за национална идентичност, докато привнася и приема нови модерни елементи. Например при писателя Фатос Конголи може да проследим въздействието на емигрантството и на диаспората върху националната идентичност чрез използването на традиционни символи, които обаче са свързани с промените от глобализма и адаптацията към тези промени.
7. Изучаването на националните митове и символи в албанската литература не само допринася за обогатяване на националния литературен дискурс, но също така предлага ценна перспектива за международен диалог върху националната идентичност и културното наследство.
8. Албанската литература демонстрира как една литература може много активно да използва символични и митологични елементи, за да формира националната идентичност, което предлага потенциален модел за сравнение с други култури. Подобен тип проучване стимулира дълбокото разбиране и уважение към културното многообразие в глобалния свят.
9. Тематологичният и имагологичен анализ на митовете и символите в албанската литература е изключително важен, за да се вникне в същността на албанската идентичност. Подобен подход не само обогатява литературната

интерпретация, но и допринася за съхранението и представянето на динамичното културно наследство. По този начин се виждат както предизвикателствата, така и триумфите на албанската история и култура, а читателите могат по-добре да осъзнаят ролята на литературата при консолидирането на националната идентичност.

НАУЧЕН ПРИНОС НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Имагологията като съвременна научна дисциплина остава все още неразработен сегмент в рамките на албанската литература. Научният анализ в тази посока е крачка напред.

2. Дисертацията демонстрира важността на имагологията за съпоставителните изследвания. Систематизираните теоретическите възгледи по дисциплината, най-вече на хърватските изследователи, формулират ясни и информативни концепции върху обекта на имагологията, които са приемливи и приложими за албанологията.

3. Промовиране на албанската литература в рамките на балканските литератури чрез запознаване на българската научна общественост с важни страни от албанската литература.

4. Прилагане на имагологични подходи към анализа на авторите от албански произход, които живеят в чужбина и имат чувство за принадлежност и към двата народа, което важи както за отделни индивиди, така и за компактни албаноезични групи извън националните граници.

5. Представяне на поети на границата на двойната идентичност, какъвто е албанско-турският поет Мехмет Акиф Ерсой. Дисертацията доказва чрез анализ на произведенията му, че той принадлежи и на двете литературни традиции – турска и албанска, макар да пише само на турски език.

6. Итало-албанската литература, която се състои основно от поетично творчество, също може да бъде разглеждана имагологично. В дисертацията това е направено чрез темите и мотивите от живота на другите, далечните албанци в прародината, които привличат вниманието на авторите и водят до поетично вдъхновение. Представени са литературни творби, издадени в стихосбирки или в списания.

7. Специално внимание е отделено на поетичните тенденции по време на диктатурата, които предполагат външен поглед на читателите от двете страни на границата и създават усещане за другост. Наричам това кооперативен или обединителен подход, който не е прилаган системно.

8. Имагологията играе важна роля в начина, по който народите се възприемат един друг и се отнасят един към друг. Принос в изследването е темата за войната в Косово през очите на българската писателка Блага Димитрова.

9. Темите, които привнасят в албанската литература авторите от диаспората, са важни за интеграцията им в нея от една страна и за нейното многообразие от друга. Става дума за автори-емигранти, които са се формирали като творци далеч от родината. Разгледана е взаимовръзката на националната литература с емигрантската тематика и конкретно с авторите-емигранти, които ни обогатяват със сюжети и теми, преминаващи през рамките на „другостта“. По този начин читателят има възможност да установи до каква степен във вътрешния свят на субекта на литературата се създава усещането за другост и как се преработва художествено.

10. Представени са националните символи като знаме, химн и важни исторически фигури. Това дава възможност за съпоставителен анализ с други култури. Съпоставително са разгледани универсални символи с балкански измерения като Крепост, Мост и Итака.

11. В албанската литературна критика са редки съпоставителните изследвания, които се базират на литературния мит. Настоящата дисертация разглежда присъствието на един и същи мит в различни балкански култури и реализацията му в европейски контекст. Подобна съдба до наши дни има историческата битка за Косово поле.

12. Представяне на достиженията на българската албанология в литературен план.

БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНАТА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА

AGOLLI, Dritëro. (1996). Vjen njeriu i çuditshëm, “Dritëro”, Tiranë.

AGOLLI, Dritëro, (2020). Turkesha https://observerkult.com/dritero-agolli-turkesha/

BASHOTA, Sali. (2001). Domethënia e ideve letrare. “Rilindja”, Prishtinë.

BASHOTA, Sali. (2006) Miti i personaliteteve letrare. Materialet e punimeve të Seminarit XXV Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Fakulteti i filologjisë – Prishtinë, Fakulteti histori-filologji – Tiranë, Prishtinë, 14.08.-25.08.2006.

BEJLERI, Rusana, BEJLERI, Liljana. (2022). Shkrimtari shqiptar Thoma Kacori në Bullgari- Jeta dhe vepra- (1922-2008), Faculty of Slavic-Studies Sofia University, St.Kliment Ohridski, Sofia.

BERISHA. Anton Nikë. (2008) Interpretime të letërsisë së arbëreshëve të Italisë. Ligi Pellegrinieditore.Cosenza.

BEYLERI, Rusana. (2009). Albanskata literatura katoogledalo na narodnata dushevnost.

BEYLERI, Rusana. (2011). “Poezi të pabotuara të Thoma Kacorit në ‘Romancë dashurie dhe brenge”, Materialet e punimeve të Seminarit XXX\2 Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina” Prishtinë, gusht, 2011.

BEYLERI, Russana. (2006). Letërsia shqiptare dhe çështja e homogjenitetit në krahasim, (Association Internationale de Littérature Comparée – AILC/ International Comparative Literature Association – ICLA). Rrethi Akademik i Letërsisë Krahasuese, anëtar i organizatës ndërkombëtare.

BITI, Vladimir. (1997). Pojmovnik suvremene književ neteorije. Zagreb: Matica. Hrvatska. (e-article)

BREGASI, Majlinda.(2020) “Imazhet letrare si përfaqësuese të identitetit kulturor”, Revista “Symbol”. Nr.. Prishtinë.

BUZEDHELPRI. (2013). “Telet e Zëmrës”, Faik Konica, Prishtinë.

CHRAVEL, Yves (2016) Letërsia e krahasuar – (Titulli i origjinalit- La literature comparee. PUF. Paris. 1997. Përktheu Ali Gjiku. Naimi .Tiranë.

ÇAPRIQI, Basri. “Simboli dhe rivalët e tij” Kosova pen Center, Prishtinë.

DADO, Floresha.(2006). Miti, Simboli, realiteti në letërsinë tonë moderne. Materialet e punimeve të Seminarit XXV Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Fakulteti i filologjisë – Prishtinë, Fakulteti histori-filologji – Tiranë, Prishtinë, 14.08.-25.08.2006.

DIMITROVA, Bllaga. (2000). “Ballkaniada poezi & ese” Shqipëruar nga Agim Vinca, “Sfinga”, Prishtinë

DE SOUSA, Celeste HM Ribeiro (2011)- Letërsi dhe Imagologji. Panda emonium, São Paulo, n. 17, korrik / 2011, f. 159-186 -DE SOUSA, Ribeiro de Sousa, Celeste. Brevíssima história da literatura comparada e da imagologia.In: Ribeiro de Sousa, Celeste (org.). Imagologia. Coletânea de ensaios II de HugoDyserinck. São Paulo, Instituto Martius-Staden, 2007. ISBN 978-85-64168-17-6.Disponível em

DUKIČ, Davor. (2009). (Si i shohim vendet e huaja. Hyrje në imagologji- Përgatitur nga Davor Dukić, Zrin ka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, Zagreb: Srednja Europa, 203.

DUKIČ, Davor (2014) “Vezirët dhe Konsujt - Një Analizë Imagologjike” Zagreb.

DYSERINCK, Hugo,(1966). "Zum problem der «images» und «mirages»"

DZEPAROSKI, I. 2007. Parathënie. Në: Dzeparoski, I. (red.) Aspektet e tjetërsimi : një koleksion i kulturologjisë. Shkup: Shtypi Euro-Ballkanik, Menorah.

ELIADE, Mircea. (2019) Miti dhe realiteti. Perktheu nga origjinali Azem Qazimi. Pika pa siperfaqe. Tirane.

ELSIE, Robert. (2006).Letërsia shqipe- Një histori e shkurtër. “Skanderbegbooks”. Tiranë.

ELSIE, Robert.(1997). Histori e letërsisë shqiptare. Përktheu nga anglishtja Abdurrahim Myftiu. Dukagjini, Tirana & Peja 1997.

ERSOJ, Akif, Mehmet. (2009). Fletët, Logos-a, Shkup.

GAÇE. Bardhosh. (2008). Letërsia arbëreshe.

GASHI, Osman, (2013). “Letërsia, Identiteti dhe identitetet letrare”, Materialet e punimeve të Seminarit XXXII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Fakulteti i filologjisë – Prishtinë, Fakulteti histori-filologji – Tiranë, Prishtinë, 19-30.08.2013.

GJAKOVA, Agim (2010) Poezia. Vëllimi 1. Prishtinë, Saga.

GJOKA. Behar. (2011). Shkrimtari i të dy anëve të kufirit, SAGA, Prishtinë.

IOVU, Elisaveta. (2020). IMAGOLOGIA LITERARĂ: ȘCOLI, DIRECȚII, METODE. Program de doctorat 622.03. TEORIA LITERATURII .Rezumatul tezei de doctor în filologie. CHIȘINAU, 2020

IVON. Katarina. (2008).Suvremenastrujanja u komparatistici. Odjelzaizobrazbuučitelja i odgojitelja. Pregledničlanak Sveučilište u Zadru . Revieë article. Magistra Iadertina 3(3)2008.(e-article)

JORGAQI, Nasho. (2008). Imazhi i Shqipërisë në poezinë e sotme arbëreshe. Gjuha dhe letërsia e arbëresheve. Aktet e Simpoziumit Ndërkombtarë për Arbëreshët. Tetovë, 28-29 prill 2008.

KACORI, Thoma. (2011) “Romance dashurie dhe brenge”. (Argeta-LMG). Tiranë.

KADARE, Ismail. (2002). Vepra, Vëllimi i njëmbëdhjetë, “Foyard”, Francë.

KALESHI, Hasan (1976) The role of Albanians in oriental literature, *Seminar* i *Albanian culture for foreigners, 2/1976,* Pristina, p. 151-217.

KRASNIQI, Bajram. (1984). Letërsia dhe vetëdija historike, “Rilindja”, Prishtinë.

KRIFCA, Mirlinda. (2019)-Ballkanologjia 2- Tjetri në ciklin romanor të Luan Starovës”, Ballkanologjia sot dhe komunikime ndërballkanike (2018-2019) (Komunikime historike, gjuhësore dhe etnokulturore). Seminari ndërkombëtar i Ballkanologjisë. Instituti i trashëgimisë shpirtërore e kulturore të shqiptarëve – Shkup.

LEERSSEN, Joep. (2007) “Imagology: History and Method”

LEERSSEN, Joep. (2016). "Imagology: Onusingethnicity to make senseof the world"

MATOSHI, Hysen. (2006). Miti i liderit politik në poezinë e sotme shqipe.Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën letërsinë dhe kulturën shqiptare IV. Universiteti i Prishtinës. Prishtinë.

MATOSHI, Hysen. (2016). Shqiptarët në “Fletët” e Mehmed Akif Ersoj. Qasje Albanologjike. Prishtinë.

MLADENOSKI, Ranko.(2011). Interkulturore letrare dhe kritika ndërdisiplinare paskoloniale. Fluminensia, zot. 23 (2011) br. 1, rr. 131-142.

MORGAN, M. (2002) Language, Discourse and Poëer in African American Culture, University of California, Cambridge University Press, Cituar sipas Bregasi, Majlinda. (2020). Symbol, nr. 20. Fq. 83. Imazhet letrare si përfaqësuese të identitetit kulturor.

MUSLIU, Beqir, (1975) Darka e magjisë. Prishtinë, Rilindja.

MUSLIU, Ramadan. (2001). “Metafora e hapësirës”. Parathënie në librin “Net Kosovare, Gjon Buzuku, Prishtinë.

PODRIMJA, Ali. (1971). Hija e Tokës, Bota e re, Prishtinë.

PODRIMJA, Ali. (1994). Buzëqeshje në kafaz, “Dukagjini”, Pejë.

QOSJA, Rexhep. (1978). Mite të zhveshura, Rilindja, Prishtinë.

QOSJA, Rexhep. (1997). Letërsia dhe mërgimi. Letërsia shqipe dhe mërgimi, Instituti Albanologjik i Prishtinës. Prishtinë.

QOSJA, Rexhep. (2009). Semantika e ndryshimeve-historiko – letrare. Instituti Albanologjik. Prishtinë.

QOSJA, Rexhep. (2019).(Seminari ndërkombëtar i Ballkanologjisë- Ballkanologjia 1- Ballkanologjia sot dhe komunikime ndërballkanike- komunikime historike, gjuhësore dhe etnokulturore, Shkup, 22-23 tetor 2018). Qosja, Rexhep. Alfabeti politik dhe kulturor i Ballkanit. Shkup.

SCIRO di Magio, Giuseppe (1991). Kosova lule- FioreKosovo-Mondoalbanese, SINANI, Shaban. (2019).(Seminari ndërkombëtar i Ballkanologjisë- Ballkanologjia 1- Ballkanologjia sot dhe komunikime ndërballkanike- komunikime historike, gjuhësore dhe etnokulturore, Shkup, 22-23 tetor

2018). Sinani, Shaban. Vargjet e lira të Migjenit dhe Agime të bardha të Kosta Racin-it në kontekst të letërsisë sociale ballkanase në periudhën ndërmjet dy luftërave. Shkup.

SKENDI. Stavro. (1980). Studime kulturore ballkanike. IDK. Tiranë.

SOLAR, Milovoj. (2013). Hyrje në shkencën për letërsinë. Përshtatur nga Floresha Dado. Ribotim. Shtëpia Botuese e Librit Universitar. Tiranë.

SOLZHENJICIN, Aleksandër (2007). "Ç'të bëjmë me dhuntinë e artit?". Botuar te libri i Avni SPAHIU, Nobelistët e letërsisë, Universiteti i Tetovës, Tetovë.

SOPAJ, Nehas. (2008) Individualitete letrare I (Beqir Musliu), "Rozafa", Prishtinë.

SHELEVA, Elizabeta (2020). Ballkanologjia 2. "Modalitetet e tjetersisë në letërsi dhe kulturë" Figura e tjetrit në kulturën ballkanike-IKSHK.2019-2020-Shkup.

SHKRELI, Azem. (2006). Lteri i fjalës. Rilindja. Prishtinë.

TODOROVA, Marija. (2016) Hong Kong Baptist University, Centrefor Translation Neë Voices in Translation Studies 15 97 Marija Todorova, Book Revieë, 97-10

TODOROVA. Maria N. (2013). Ballkani imagjinar – Ballkani si alter ego e Evropës. E përktheu nga anglishtja Bashkim Shehu. Botimet IDK. Tiranë.

UÇI, Alfred. (1982) "Mitologjia, folklori, letërsia, "Naim Frashëri", Tiranë.

UJKO. Vorea (1973) Kosova

VINCA, Agim, (2006) Intervista "Shkrimtarët duhet të çlirohen nga klishetë e vjetra", Gazeta Shqip, Tiranë 17 gusht,f. 39.

VINCA, Agim. (1997). Kohë e keqe për lirikën, "Rilindja", Prishtinë.

VINCA, Agim.(2008). Letërsia shqipe e Kosovës, Vështrim diakronik. Seminari ndërkombëtar për gjuhën dhe letërsinë dhe kulturën shqiptare, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë.

ZHITI, Visar. (2000). Si shkohet në Kosovë, "Toena", Tiranë.

SINDIČIČ, Mirna Sabljo (2011). Ide për mjedisin rural në pushimet dimërore të Vladan Desnicës. Nocione për mjedisin rural në pushimet dimërore të sendohen nga e drejta.

SPAHIU. Xhevahir (2016) \\http://www.sa-kra.ch /xhevahir_ spahiu.htm / (10.XI.2016).

ДИМИТРОВА, Блага. Балканиада-ада. София, Факел, 1999.

СТАНЧЕВА, Р. Л. (ред.) Голямото вписване или какво сравнява сравнителното литературознание. София, Издателство на СУ „Св. Климент Охридски", 2010.

НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ НА КОСОВАРЕ КРАСНИЧИ

МОНОГРАФИИ

1. Kosovare Krasniqi, *Shpirti i gruas në letërsi* (studime, kritika, recensione), "Rozafa", Prishtinë, 2016.

2. Kosovare Krasniqi, *Reflektime letrare.* Fondacioni ALBIZ, Shkup, 2018.

3. Mr. Kosovare Krasniqi, *„Kosova në poezinë e sotme shqipe".* Shoqata ALB-KULT, Shkup, 2019. (Спечелен конкурс на Министерство на културата на Сев. Македония)

СТАТИИ В НАУЧНИ СПИСАНИЯ И СБОРНИЦИ

1. "Ritualet dhe ceremonitë gjatë festës së Shëngjergjit (shingjergjit) në rajonin e Anamoraves". Në revistën "SCUPI", Shkup 2018.
2. Gruaja Viktime e luftës në Kosovë (Shefkije Islamaj- Mos më thuaj se më ke parë ëndërr). Në revistën "Fjalë e Valë", nr 33. Mitrovicë 2018.
3. Mbrojtës i identitetit dhe kulturës shqiptare- Në revistën "Fjalë e valë", nr 34. Folklori – Mitrovicë 2018.
4. "Festimi i Shëngjergjit në rajonin e Pelagonisë dhe Anamoravës" Në revistën "Zëri i Pelagonisë" nr. 11. Shkup;
5. "Proza gojore- thesar i pashtershëm i popullit" Në revistën "Zëri i Pelagonisë" nr.12. Shkup;
6. "Agim Vinca dhe Kosova" Në revistën "ANAS – Studia humanitatis nr. 12 Shkup 2018;
7. "Kosova në poezinë e Rilindjes Kombëtare" Në revistën "ANAS – Studia humanitatis nr. 13 Shkup 2018;
8. "Figura e Skënderbeut në veprën e shkrimtarit Sabri Godo" Në librin e përmbledhjeve, të Takimit të 13- Të Institutit Alb-Shkenca. Bota shqiptare në përkujtim të 550- vjetorit të vdekjes së Gjergj Kastriotit- Skënderbeut- Instituti Alb Shkenca. Shkup 2018.
9. "Kosova në poezinë gjatë periudhës së Komunizmit" Në revistën "ARS ALBANICA", Tetovë. 2018.
10. Kosovare Krasniqi, Tema "Gruaja viktimë e luftës në Kosovë" Shefkije Islamaj shkrime të saj dhe shkrime për krijimtarinë e saj. Instituti albanologjik i Prishtinës 2018.
11. Kosovare Krasniqi "Gjuha romanore e Petrit Palushit, dashuri, tradhti, dhembje e vetmi" Ermelinda Kashah "Proza e Petrit Palushit" Monografi, Lumbardhi, Prizren 2021. Botuar në Exlibris- gazetë letrare- e shtunë, 3 korrik 2021. numër 137 Tiranë.
12. Kosovare Krasniqi - Edicioni të manifestimit letrar "Vjeshta dhe vargjet", Zëri juaj poetik dhe roli i kritikës në poezi" asociacioni i letrarëve dhe artistëve "Art Club – Rifat Kukaj- dhe Drenas 2021.
13. Kosovare Krasniqi- Punim shkencor botuar në gazetën letrare ExLibris "Imagologjia dhe arti poetik i Thoma Kacori (Thoma Kacori dhe vëllimi i tij "Romance

dashurie dhe brenge" (Argeta-LMG). e shtunë, 5 qershor 2021. numër 133.Tiranë. 2011.

14. Kosovare Krasniqi- Revistë kulturore letrare, "ANAS – Studia humanitatis nr. 13 Shkup 2023; Portreti letrar i shkrimtarit Ibrahim Kadriu, Kumtesa- Përballë rrebesheve të historisë.

15. Kosovare Krasniqi- Kosova- Histori dhe Mit- Revistë e shkencave albanologjike "Studime Albanologjike" 22, Instituti i trashëgimisë shpirtërore e kulturore të shqiptarëve, Shkup, 2022.

16. Kosovare Krasniqi- Studime të rrënjosura thellë për jetën dhe veprimtarinë e shkrimtarit Thoma Kacori (Rusana Bejleri, Liliana Bejleri, shkrimtari shqiptar ne Bullgari, jeta dhe vepra-(1922-2008) Faculty of Slavic- Studies Sofia University, St. Kliment Ohridski, Sofia, 2022, 281f.) Në: Gjurmime albanologjike, Seria e shkencave filologjike Nr 52\ 2022.

17. Kosovare Krasniqi-Gostia artistike e fantazmave, (Gëzim Aliu, Gosti në natën e parë të vjeshtës) -Illyricum- Revistë kulturore, letrare, shkencore dhe informative, Nr. 23, Prishtinë, 2023.

18. Kosovare Krasniqi - Edicioni të manifestimit letrar "Vjeshta dhe vargjet", Varret-enigma e fatit njerëzor- Rifat Ismaili, Kodra e varreve, Rilindja, Prishtine, 1988" asociacioni i letrarëve dhe artistëve "Art Club – Rifat Kukaj- dhe Drenas 2023.

19. Kosovare Krasniqi-Kosova- Histori dhe Mit- (trekëndëshi- Ali Podrimja, Agim Vinca, Din Mehmeti)-Illyricum- Revistë kulturore, letrare, shkencore dhe informative, Nr. 24, Prishtinë, 2024.

20. Kosovare Krasniqi, Imagologjia dhe përkthimi- Interkultura, nr.4. Revistë shkencore e fakultetit të shkencave humane, Shkup 2024.